

OPUSCULUM I.

DE TRIPLICI VIA

ALIAS INCENDIUM AMORIS

PROLOGUS ¹.

1. *Ecce, descripsi eam tibi tripliciter* etc., Proverbiorum vigesimo secundo ². Cum omnis scientia gerat Trinitatis insigne, praecipue illa quae docetur in sacra Scriptura, debet in se repraesentare vestigium Trinitatis; propter quod dicit Sapiens de hac sacra doctrina, se eam tripliciter descripsisse propter triplicem ipsius intellectum spirituales, scilicet *moralem, allegoricum et anagogicum* ³. Hic autem triplex intellectus respondet triplici actui hierarchico, scilicet *purgationi, illuminationi et per-*

fectioni ⁴. *Purgatio* autem ad pacem ducit, *illuminatio* ad veritatem, *perfectio* ad caritatem; quibus perfecte adeptis, anima beatificatur, et secundum quod circa haec versatur, suscipit meriti incrementum. In horum igitur trium cognitione pendet *scientia* ⁵ totius sacrae Scripturae, pendet etiam *meritum* vitae aeternae.

Notandum.

Sciendum est igitur, quod triplex est modus exercendi se circa hanc triplicem viam, scilicet *legendo et meditando* ⁶, *orando*, et *contemplando*.

CAPITULUM I.

De meditatione, qua anima purgatur, illuminatur et perficitur.

2. Nunc primo *meditationis* formam libet inspicere. Sciendum est igitur, quod tria sunt intra nos, secundum quorum usum in hac triplici via exercemur, scilicet *stimulus conscientiae, radius*

intelligentiae et igniculus sapientiae. Si igitur vis *purgari*, verte te ad conscientiae stimulum; si *illuminari*, ad intelligentiae radium; si *perficere*, ad sapientiae igniculum, secundum consilium beati Dionysii

¹ De titulo huius opusculi et de prologo illo *Ecce, descripsi eam tibi tripliciter* etc., qui certissime spurcius est, cum nec in primis editionibus nec in codicibus, exceptis tribus valde recentibus, inveniatur, vide quae diximus in Prolegomenis ad hunc tomum c. 1. a. 1. Ipsum illegitimum prologum post hoc opusculum exhibemus in additamento I. — Inscriptiones capitulorum et paragraphorum in plerisque codd. desunt, in aliis inter se non conveniunt; unde a nobis aliae aptiores textui additae sunt.

² Vers. 20. — Inferius pro *gerat* Vat. *debeat gerere*; subinde post *insigne* multi codd. parum bene addunt *et*, et ita ponit *debeat pro debet*.

³ Cfr. Breviloq. Prolog. § 4.

⁴ Quem triplicem actum insinuat Dionys., de Caelesti Hierarch. c. 3. § 2; c. 7. § 3; c. 9. § 2. et c. 10. Cfr. tom. II. pag. 127, nota 2. et pag. 267, nota 4.

⁵ Codd. ADEGLNOPTZ *summa*, et subinde pro *totius sacrae Scripturae* Vat. cum paucis codd. *totius theologiae*, ALO *totius theologiae vel* [LO *et*] *sacrae Scripturae*.

⁶ Hugo a S. Vict., III. Erudit. didascalicae, c. 41: *Meditatio principium sumit a lectione; nullis tamen regulis stringitur aut praeceptis lectionis. Delectatur enim quodam apto de-*

currere spatio, ubi liberam contemplandae veritati aciem affigat etc. (Cfr. eius libellum de Modis dicendi et meditandi, n. 5.). Ibid. libr. V. c. 9, describens exercitium vitae iustorum hos quinque affert gradus, scil. lectionem, meditationem, orationem, operationem et contemplationem. «Prima *lectio* intelligentiam dat, secunda *meditatio* consilium [qualiter quod faciendum intelleximus sit exsequendum] praestat, tertia *oratio* [auxilium Dei ad executionem] petit, quarta *operatio* [viam ad vitam] quaerit, quinta *contemplatio* invenit [gratia illustrante, gustans quoniam suavis est Dominus, Ps. 33, 9.]». — Hoc loco invenitur duplex lectio, quae ipsam opusculi divisionem triplicem respicit, quarum verior iam in antiquis edd. Argentinis ad marginem notatur. Sed maior pars codicum cum Vat. (omittens *contemplando*) habet *legendo, meditando, orando*; contra BCG 1 Q V, omittentes *legendo et*, habent *meditando, orando, contemplando* (EMNS *vel contemplando*). Sed cum tertium capitulum, quod agit de *contemplatione*, inveniatur etiam in plerisque codd., qui omittunt *contemplando*, nullumque capitulum agat de lectione, lectio Vaticanae, ut iam observavit Bonelli, non potest esse genuina. Etiam pauca verba de *lectione*, quae sequuntur, sunt suspecta, cum desint in pluribus codd., qui

ad Timotheum¹, ubi eum hortatur dicens: « Verte te ad radium » etc.

§ 1.

De via purgativa et triplici eius exercitio.

3. Ad *stimulum* autem *conscientiae* hoc modo debet homo exercere se ipsum, scilicet ut primo ipsum² *exasperet*, secundo *exacuat*, tertio *dirigat*. Nam exasperandus est *recordatione peccati*, exacuendus *circumspectione sui*, rectificandus *consideratione boni*.

4. *Peccati* autem *recordatio* debet esse per hunc modum, ut se ipsum arguat animus³ de multiplici *negligentia*, *concupiscentia* et *nequitia*. Fere omnia peccata et mala nostra, sive contracta sive acta, reduci possunt ad haec tria.

Circa *negligentiam* autem attendendum est, quod primo debet recogitare homo⁴, si in se fuerit *negligentia cordis custodiendi*, *temporis expendendi* et *finis intendendi*. Haec enim tria cum summa diligentia sunt observanda, scilicet ut *cor* bene custodiatur, ut *tempus* utiliter expendatur, et ut *finis* debitus in omni opere praefigatur.

Secundo debet homo recogitare, si negligens fuerit in *oratione*, in *lectione*, in *boni operis executione*; quoniam in his tribus diligentissime debet se exercere et excolere qui vult fructum bonum dare

in tempore suo⁵, ita quod unum horum sine alio nequaquam sufficit.

Tertio debet recogitare⁶, si negligens fuerit ad *poenitendum*, ad *resistendum*, ad *proficiendum*. Debet enim unusquisque cum summa diligentia *deplere* mala commissa, *repellere* diabolica tentamenta, *proficere* de una virtute in aliam⁷, ut sic possit pervenire ad terram promissam.

5. Circa *concupiscentiam* autem debet homo recogitare, si in se vivat *concupiscentia voluptatis*, *concupiscentia curiositatis*, *concupiscentia vanitatis*, quae sunt radices omnis mali. — Primo recogitanda est *concupiscentia voluptatis*, quae tunc vivit in homine, si est in eo appetitus *dulcium*, appetitus *mollium*, appetitus *carnalium*, hoc est, si homo quaerat *cibaria saporosa*, *vestimenta deliciosa*, *oblectamenta luxuriosa*. Quae omnia non solum reprehensibile est appetere cum consensu, sed etiam debet homo respuere⁸ primo motu.

Secundo recogitanda est *concupiscentia curiositatis*, si vivat vel vixerit in homine. Hoc⁹ autem deprehenditur, cum quis appetit *scire occulta*, *videre pulchra* et *habere cara*. In omnibus enim his est vitium avaritiae et curiositatis multum reprehensibile.

Tertio recogitanda est *concupiscentia vanitatis*, quae tunc vivit vel vixit¹⁰ in homine, si in eo fuerit appetitus *favoris*, appetitus *laudis*, appetitus *honoris*; quae omnia vana sunt et hominem reddunt

legunt *contemplando*. Error ille probabiliter ortus est inde, quod primum ternarii membrum, ut in nostra lectione, fuit: *legendo et meditando*; quod confirmatur, quia infra c. 2. n. 4. omnes codd., U V Z exceptis, cum Vat. ponunt *legendo et meditando*, et c. 3. n. 1. codd. habent *contemplando*. Porro fide codd. BCGIQV omisimus quae Vat. cum aliis codd. hic addit, scil. *Lectio est diffusior, meditatio est brevior, oratio est compendiosior* [non pauci codd. *compendiosissima*; fortasse legendum: *oratio est compendiosior, contemplatio compendiosissima*]. *Lectio enim huius triplicis viae totam continet sacram Scripturam, immo fere omnem sanam doctrinam, sicut ostensum* [L O dictum] *est supra in tractatu de Reductione omnium artium ad theologiam* [codd. et antiquae edd. omittunt in tractatu etc.].

¹ Mystica Theolog. c. 1. § 1, ubi secundum translationem Abbatis Vercellensis sic legitur: Tu autem, amice Timothee, ad hoc, quod capax fias mysticarum contemplationum... derelinque sensus et sensibilia exercitia et etiam intellectuales operationes... et sicut est tibi possibile, consurge ignote et super substantialiter ad unionem Dei, qui est super omnem substantiam et cognitionem. Cum enim te ipsum et omnia per mentis excessum, nullo inferiori retinaculo praepeditus, transcendens, ab omni concupiscentia et cura absolutus et purgatus, tunc... sursum ageris ad supersubstantialem radium divinae incomprehensibilitatis. Cfr. tom. V. pag. 313, nota 1. et pag. 341, nota 2. — Pro ad Timotheum Vat. ad Titum, non pauci codd. in *epistola ad Titum*, in qua tamen haec sententia non occurrit; DFHSUV in *epistola ad Timotheum*; in edd. operum Dionysii inter *epistolas* nulla ad Timotheum directa invenitur (Thom. de Hibernia in opere *Manipulus florum* sub verbo *Apostoli* allegat epistolam Dionysii ad Timo-

theum, in qua agitur de morte Petri et Pauli). Sed *liber mysticae theologiae* directus est ab ipso auctore ad Timotheum. Subinde EMNP legunt *Verte te ad stimulum, ad radium, ad igniculum*.

² Vat. cum pluribus codd. *se ipsum*, ALOS *se*, R omittit *ipsum*, legendo *primo exasperet*, quae lectio non discordat a nostra, in qua claritatis gratia retinuimus *ipsum* (*stimulum*). Nostra lectio confirmatur verbis infra n. 6. in fine, n. 7. et 8. in principio positis. In seq. propositione post Nam LO addunt *stimulus conscientiae*, H post *exasperandus est* subiungit *stimulus*, F *peccator sive conscientiae stimulus*, DV *animus*, EGMP *homo*, et pro *rectificandus* multi codd. exhibent *dirigendus*, qui tamen inferius n. 8. ponunt *rectificandus*. Superius Vat. legit *Ad stimulum conscientiae debet homo exercere se ipsum hoc modo meditando in via purgativa, scilicet etc.*

³ Cod. 1 homo.

⁴ Codd. DFHS quis recognoscere.

⁵ Respicitur Ps. 1, 3: Et erit tanquam lignum... quod fructum suum dabit in tempore suo. Cfr. Matth. 3, 10. et 12, 33.

⁶ Codd. BR addunt *homo*, Vat. *solicite*. Subinde pro fuerit plures codd. substituunt *sit*, Z *sit vel fuerit*.

⁷ Psalm. 83, 8: Ibunt de virtute in virtutem. — Inferius pro *promissam* DFH *promissionis*.

⁸ Plures codd. *fugere*, E *fugere et primo motu cogitationis reprehendere*.

⁹ Plures codd. *Haec*. Subinde ante verba *videre et habere* plures codd. repetunt *appetit*, et vocibus *multum reprehensibile* R praefigit *quod*, Vat. legit *multum reprehensibile est hoc in homine*.

¹⁰ Codd. QU addunt *aliquando*, Vat. omittit *vel vixit*.

vanum et ita fugienda sicut concupiscentia mulierum; et de omni tali debet conscientia arguere cor humanum.

6. Circa *nequitiam* autem debet recogitare quis, si in se vigeat vel aliquando vigerit *iracundia*, aut *invidia*, aut *accidia*, quae¹ faciunt animam nequam. — Primo recogitanda est *nequitia irae*, quae consistit in *animo*, in *signo*, in *verbo*, vel in *corde*, in *facie*, in *clamore*, sive in *affectu*, in *assatu*, in *effectu*.

Secundo recogitanda est *nequitia invidiae*, quae in aliena prosperitate *tubescit*, in aliena adversitate *hilarescit*, in aliena mendicitate *refrigescit*.

Tertio recogitanda est *nequitia uccidiae*, ex qua oriuntur *suspiciones malae*, *cogitationes blasphemae*², *detractiones malignae*. Omnis autem talis nequitia admodum est detestanda. — Ex hac trifaria recordatione triplicata debet *exasperari stimulus conscientiae* et *anima amaricari*.

7. Viso, qualiter exasperari debeat stimulus conscientiae in recordatione peccati, videndum est, qualiter *exacuendus* sit in *circumspectione sui*. Tria autem debet homo circa se circumspicere, scilicet *diem mortis* imminensem, *sanguinem crucis*³ recentem, *faciem iudicis* praesentem. In his enim tribus acuitur stimulus conscientiae contra omne malum.

— Primo namque acuitur, dum considerat *diem mortis*, quoniam est *indeterminabilis*, *inevitabilis*, *irrevocabilis*; quod si diligenter conspiciat, diligentissime laborabit, ut, *dum tempus habet*⁴, purgetur ab omni negligentia, concupiscentia, nequitia. Quis enim remaneat in culpa, qui certus non est de die crastina?

Secundo acuitur, dum considerat homo *sanguinem crucis* effusum⁵ pro humano corde *excitando*, pro eodem *abluendo*, postremo pro ipso *molificando*; vel effusum pro humana immunditia *abluenda*, morte *vivificanda*, ariditate *fecundanda*. Quis igitur tam hebes, ut permittat in se regnare culpam negligentiae vel concupiscentiae vel nequi-

tiae, qui cogitat se perfusum illo pretiosissimo sanguine⁶?

Tertio acuitur⁷, dum considerat *faciem iudicis*, quoniam est *infallibilis*, *inflexibilis*, *infugibilis*. Nullus enim potest *fallere* eius *sapientiam*, *inflexere* iustitiam, *effugere* vindictam. Dum ergo « nullum bonum irremuneratum, nullum malum impunitum⁸ »; quis est, qui non sit acutus, si hoc considerat, contra omne malum?

8. Post haec videndum est, quomodo vel qualiter stimulus conscientiae sit *rectificandus in consideratione boni*. Tria autem sunt bona praemeditanda, in quorum acquisitione⁹ rectificatur stimulus conscientiae, scilicet *strenuitas* contra negligentiam, *severitas* contra concupiscentiam, *benignitas* contra nequitiam. Illis enim tribus habitis, habetur conscientia bona et recta. Et hoc est quod dicit Propheta¹⁰: *Indicabo tibi, homo, quid sit bonum, et quid Dominus requirat a te; utique facere iudicium et diligere misericordiam et sollicitum ambulare cum Deo tuo*; ubi tanguntur ista tria praedicta. Similiter Dominus in Luca: *Sint lumbi vestri praecincti* etc.

9. Primo igitur inchoandum est a *strenuitate*, quae viam praebet aliis. Liceat autem eam sic describere: Strenuitas est quidam vigor animi, excutiens omnem *negligentiam* et disponens animas¹¹ ad faciendum omnia opera divina *vigilanter*, *confidenter*, *eleganter*. Haec est quae viam praebet ad omnia bona sequentia.

Deinde sequitur *severitas*, quae est quidam rigor¹² mentis, restringens omnem *concupiscentiam* et habilans ad amorem *asperitatis*, *paupertatis* et *vilitatis*.

Tertio sequitur *benignitas*, quae est quidam dulcor animae, excludens omnem *nequitiam* et habilans ipsam animam ad *benevolentiam*, *tolerantiam* et *internam laetitiam*. Et hic est terminus *purgationis* secundum viam meditationis. Nam omnis conscientia munda laeta est et iucunda. — Qui vult ergo *purgari*, vertat se modo praedicto ad stimulus conscientiae.

Item, circa faciem iudicis tria.

Tertio rectificatur triplici consideratione boni.

De strenuitate tria.

Item, de severitate.

Item, de benignitate.

Epilogus.

¹ Codd. B U V quae omnia, T quae tria. Inferius pro irae B R V et Vat. iracundiae, et pro in clamore U in voce.

² Codd. L O pravae, plures alii codd. blasphemiae, et deinde delectationes pro detractiones. Inferius pro admodum C ad modum veneni, qui etiam subinde post anima addit poenitentis; post amaricari Vat. cum nonnullis codd. ut possit homo consequi salutem, K R ibidem legunt debes exasperare stimulatione (R stimulis) conscientiam et amaricare animam, ut possis consequi salutem.

³ Col. 1, 20: Pacificans per sanguinem crucis eius. — Vat. hic et paulo inferius sanguinem Christi (D Crucifixi).

⁴ Gal. 6, 10: Ergo dum tempus habemus, operemur bonum etc. — Superius pro conspiciat M P R aspiciat (R addit homo), Vat. cum paucis codd. inspiciat.

⁵ Codd. L O crucis Christi effusum, D Crucifixi effusum; U V addunt pro genere humano erigendo (V redimendo et erigendo). Inferius plures codd. omittunt vel effusum... fecundanda.

⁶ In codd. T Z additur: Sanguis enim Christi purificat

immunditiam ad sanctificationem [cfr. Hebr. 9, 13. seq.], purificat duritiam ad compassionem, excitat pigritiam ad exercitationem.

⁷ Cod. N supplet stimulus conscientiae.

⁸ Secundum August., Gregor., Boethium et Hug. a S. Viet.; cfr. tom. I. pag. 713, nota 2. et tom. IV. pag. 356, nota 6. Vocibus bonum irremuneratum K O interserunt erit, M N P remanebit, U sit. Subinde pro si hoc plures codd. si haec, B dum haec praedicta. Vat. cum uno alteroque cod. legit quis non acnetur ex [R de] hac consideratione contra omne malum?

⁹ Cod. Z consideratione. Inferius vocibus et recta Vat. praefigit munda.

¹⁰ Mich. 6, 8. — Subinde allegatur Luc. 12, 35.

¹¹ Plures codd. animos, Vat. cum nonnullis codd. animam, et subinde bona opera pro opera divina.

¹² Ita D F K M U V, alii vigor. Inferius post habilans B addit hominem, Vat. animam ac ferventem reddens eam.

In praedicta tamen exercitatione a quolibet praemissorum inchoari potest nostra meditatio. Transeundum autem est ab uno ad aliud et tandiu immorandum¹, quousque tranquillitas et serenitas percipiatur, ex qua oritur spiritualis iucunditas, qua adepta, promplus est animus, ut sursum tendat. Incipit ergo via ista a stimulo conscientiae et terminatur ad affectum spiritualis laetitiae, et exercetur in dolore, sed consummatur in amore.

§ 2.

De via illuminativa et triplici eius exercitio.

10. Secundo loco post viam purgativam sequitur *illuminativa*, in qua exercere se debet homo ad *radius intelligentiae* hoc ordine². Nam radius ille primo est *protendendus ad mala dimissa*, secundo, *dilatandus ad beneficia commissa*, tertio, *reflectendus ad praemia promissa*. — *Protenditur* autem radius intelligentiae³, dum sollicite pensantur *mala*, quae Dominus indulsit, quae tot sunt, quot sunt peccata, quae commisimus, et tam magna, quantis malis eramus astricti et quantis bonis digni privari. Et haec meditatio satis patet ex praecedentibus. Nec hoc solum attendendum est, sed etiam considerandum, in quanta mala *incidissemus*, si Dominus permisisset⁴. Et cum haec diligenter pensantur, per radius intelligentiae tenebrae nostrae illuminantur. Et talis illuminatio coniuncta debet esse *gratitudini affectionis*, alioquin non est illuminatio caelestis, ad cuius splendorem videmus sequi calorem. Unde hic gratiae agenda sunt pro dimissione malorum *commissorum* vel *possibilium committi* necessitate, infirmitate⁵ et voluntatis perversitate.

11. Secundo videndum est, qualiter iste radius *dilatetur* in consideratione *beneficiorum commissorum*, quae quidem sunt in triplici genere. Quaedam enim spectant ad *complementum naturae*,

quaedam ad *adiutorium gratiae*, quaedam ad *donum superabundantiae*⁶. — Ad *complementum naturae* spectat, quod dedit Deus ex parte *corporis*: *membrorum integritatem, complexionis sanitatem, sexus nobilitatem*; ex parte *sensus* dedit *visum perspicuum, auditum acutum et sermonem discretum*; ex parte *animae* dedit *ingenium clarum, iudicium rectum, animum bonum*.

12. Ad *adiutorium gratiae* spectat, quod dedit primo gratiam *baptismalem*, qua *delevit culpam, restituit innocentiam, contulit iustitiam*, quae dignum facit vita aeterna. Secundo, quod dedit gratiam *poenitentialem* quantum ad *temporis opportunitatem, animi voluntatem, religionis sublimitatem*. Tertio, quod dedit gratiam *sacerdotalem*, per quam te fecit dispensatorem *doctrinae*, dispensatorem *indulgentiae* et dispensatorem *eucharistiae*; in quibus omnibus secundum plus et minus dispensantur verba vitae.

13. Ad *donum autem superabundantiae*⁷ spectat, primo quod dedit *totum universum*, scilicet inferiora ad *obsequium*, paria ad *meritum*, superiora ad *patrocinium*. Secundo, quod dedit *Filium suum*, et hoc in *fratrem* et amicum, dedit in *pretium*, dat quotidie in *cibum*: primum in *incarnatione*, secundum in *passione*, tertium in *consecratione*. Tertio, quod dedit *Spiritum sanctum* in *signaculum acceptionis*, in *privilegium adoptionis*, in *anulum desponsationis*. Fecit enim animam christianam suam *amicam*, suam *filiam*, suam *sponsam*. Haec omnia mira sunt et inestimabilia, et in talium meditatione admodum⁸ anima debet esse Deo grata.

14. Ultimo circa viam illuminativam⁹ videndum, qualiter iste radius intelligentiae per meditationem est *reflectendus*, ut ad fontem omnis boni revertatur, recogitando *praemia promissa*. Considerandum est ergo sollicite et frequenter pensandum, quod Deus, *qui non mentitur*¹⁰, credentibus et diligentibus se promisit *amotionem omnium malorum, associationem*

¹ Codd. U V *ibi morandum*, qui etiam cum pluribus aliis codd. pro *quousque* substituunt *quod*. Subinde pro *serenitas* [N addit *mentis*] A B D E H S *securitas*, et pro *qua adepta* K R *qua accepta*.

² Codd. F H Z *modo*.

³ Vat. addit *ad mala dimissa* et inferius pro *digni privari* substituit *privati*.

⁴ Bernard., Serm. 2. pro Dominica 6. post Pent., n. 3: Quis enim non videat, quod, sicut in multa cecidi, sic et in alia cecidissem peccata, nisi Omnipotentis pietas me conservasset? Fateor et fatebor, nisi quia Dominus adiuvit me, paulo minus cecidissem in omne peccatum anima mea. Et haec quanta dignatio pietatis, quod ingratum et parvipendentem sic gratia conservabat, quod in multis contrarium et contemnentem nihilominus ab aliis benignissime protegebat? — Superius post *attendendum est* Vat. addit *quanta mala commisimus*. Inferius pro *talis illuminatio* K R *talis meditatio*, et pro *alioquin non est* R U V *alias non esset*.

⁵ Codd. L M O P *cognita nostra infirmitate, necessitate*.

⁶ Cod. F *superexcellentiae*, quam lectionem inferius etiam

plures alii codd. exhibent. Subinde vocibus *ex parte*, quae ter occurrunt, nonnulli codd. praefigunt *quaedam*, et pro *sermonem discretum* D E G T V Z *sermonem disertum* (P *discretum sive disertum*).

⁷ Plures codd. *superexcellentiae* (cfr. nota praecedens), L *superabundantiae et excellentiae* (M *sive excellentiae*). Inferius pro ad *patrocinium* B ad *praemium*, P ad *patrocinium sive ad praemium*. Vide tamen n. 14.

⁸ Vat. *ad modum sponsae*, B legit *anima omni modo fit Deo grata*.

⁹ Plures codd. *illuminantem*, U *illuminativam seu illuminantem*, T *illuminationis*, I *circa illuminationem*.

¹⁰ Tit. 1, 2. — Inferius post *amotionem omnium malorum* M P addunt *assecutionem omnium bonorum*, quod B C E G I V Z substituunt pro *associationem omnium Sanctorum* (S *promotionem omnium bonorum*). De gaudio ex associatione vide infra Soliloquium c. 4. Subinde vocibus *in se ipso* B Q V praefigunt *et hoc* (U et haec), et pro *omne desiderium* Vat. cum nonnullis codd., inter quos K R, substituit *omnem desiderii dilatationem*, V *omne desiderium vel affectum*.

omnium Sanctorum, impletionem omnium desideriorum in se ipso, qui est fons et finis omnium bonorum, qui est tantum bonum, quod excedit omnem petitionem, omne desiderium, omnem aestimationem, et nos tanto bono dignos reputat, si diligimus et appetimus ipsum super omnia et propter se; et ideo cum omni desiderio et affectu et benevolentia debemus in ipsum tendere.

§ 3.

De via perfectiva et triplici eius exercitio.

15. Postremo sequitur, qualiter nos exercere debemus ad *igniculum sapientiae*. Hoc autem faciendum est hoc ordine: quia iste igniculus¹ est primo *congregandus*, secundo *inflammandus*, tertio *sublevandus*. — Congregatur autem per reductionem affectionis ab omni amore creaturae, a cuius quidem amore debet affectio revocari, quoniam amor creaturae non *proficit*; et si *proficit*, non *reficit*; et si *reficit*, non *sufficit*; et ideo omnis amor talis ab affectu debet omnino elongari.

16. Secundo, *inflammandus* est, et hoc ex conversione affectionis super amorem Sponsi. Et hoc quidem fit vel comparando ipsum amorem ad se ipsum, vel ad affectum supernorum civium, vel ad ipsum Sponsum. Tunc autem hoc facit², quando attendit, quod per amorem suppleri potest omnis indigentia, quod per amorem est in Beatis omnis boni abundantia, quod per amorem habetur ipsius summe desiderabilis praesentia. Haec sunt, quae affectum inflammant.

17. Tertio, *sublevandus* est, et hoc supra omne *sensibile*, *imaginabile* et *intelligibile*, hoc ordine, ut homo immediate de ipso, quem optat perfecte diligere, primo meditando dicat sibi, quod ille quem diligit, non est *sensibilis*, quia non est visibilis, audibilis, odorabilis, gustabilis, tangibilis, et ideo non est sensibilis, sed *totus desiderabilis*³. Secundo, ut cogitet, quod non est *imaginabilis*, quia non est terminabilis, figurabilis, numerabilis, circumscriptibilis, commutabilis, et ideo non est imaginabilis, sed

totus desiderabilis. Tertio, ut cogitet, quod non est *intelligibilis*, quia non est demonstrabilis, definibilis, opinabilis, aestimabilis, investigabilis, et ideo non est intelligibilis, sed *totus desiderabilis*⁴.

§ 4.

Corollarium.

18. Ex his igitur liquide patet, qualiter ad sapientiam sacrae Scripturae pervenitur meditando circa viam purgativam, illuminativam et perfectivam. Et non solum sacrae Scripturae continentia, immo etiam omnis meditatio nostra versari debet circa ista. Nam omnis meditatio sapientis aut est circa *opera humana*, cogitando⁵ scilicet, quid homo fecerit et quid debeat facere, et quae sit ratio movens; aut circa *opera divina*, cogitando scilicet, quanta Deus homini commiserit, quia omnia propter ipsum fecit, quanta dimiserit et quanta promiserit; et in hoc clauduntur opera conditionis, reparationis et glorificationis; aut circa *utrorumque principia*, quae sunt Deus et anima, qualiter sint invicem copulanda. Et hic stare debet omnis meditatio nostra, quia hic est finis omnis cognitionis et operationis, et est sapientia vera, in qua est cognitio per veram experientiam⁶.

19. In huiusmodi autem meditatione tota anima debet esse intenta, et hoc secundum omnes vires suas, scilicet secundum *rationem*, *synderesim*, *conscientiam* et *voluntatem*. Nam in huiusmodi meditatione *ratio* percunctando offert propositionem, *synderesis* sententiando profert definitionem, *conscientia* testificando infert conclusionem, *voluntas* praeeligendo defert solutionem. Verbi gratia, si quis velit⁷ meditari circa viam purgativam, debet *ratio* quaerere, quid debeat fieri de homine, qui templum Dei violaverit; *synderesis* respondet, quod aut debet disperdi, aut lamentis poenitentiae purgari; *conscientia* assumit: Tu es ille: ergo vel oportet te damnari, vel poenitentiae stimulis affligi; deinde *voluntas* praeeligit, scilicet, quia⁸ recusat damnationem aeternam, assumit voluntarie poenitentiae lamenta. Iuxta hunc modum in aliis viis est intelligendum.

Triplex
obiectum
meditationis.

Modus huius
meditationis.

¹ Vat. cum paucis codd. addit *sapientiae sollicite et diligenter*.

² Plures codd. et Vat. *fit*, B *homo hoc facit*, A *facit*, qui *attendit*, L O *fit*, quando *attendit homo quod* etc. Inferius pro *abundantia* ALOS *superabundantia*, ubi EMP *prosequuntur scilicet ipsius summe desiderabilis praesentia*.

³ Canl. 5, 16. — Praecedens propositio integre exhibetur ab EST, Vat., omisso *sensibilis, quia non est*, pro *et ideo non est sensibilis* (ita etiam LNPZ) substituit *aut sensibilis*. Simile recurrit in duabus seqq. propositionibus, quas ipsa praebet sic: *Secundo cogitet, quod ille quem diligendo quaerit, non est terminabilis... commutabilis, aut imaginabilis, sed totus desiderabilis. Tertio cogitet, quod ille quem diligit, non*

est demonstrabilis... investigabilis, aut intelligibilis, sed totus desiderabilis.

⁴ De hoc numero cfr. I. Sent. d. 22. q. 1; Iūner. mentis in Deum, c. 7; Breviloq. p. V. c. 6.

⁵ Plurimi codd. hic et paulo inferius pro *cogitando* legunt *cogitanda*, E *meditando*. Subinde pro *quae sit ratio* ADFH S U *quid sit ratio*.

⁶ Cfr. III. Sent. d. 35. q. 1. — Superius vocibus *et est* DH *inserunt hoc*, EKN O U *haec*.

⁷ Plures codd. *vult*, et inferius pro *respondet*, quod non pauci codd. *respondet, quia*.

⁸ Codd. IMP *quae*. Subinde pro *recusat* EMNP U V *refugit*, et pro *intelligendum* Vat. cum nonnullis codd. *incedendum*.

CAPITULUM II.

De oratione, qua deploratur miseria, imploratur misericordia, exhibetur latrīa.

1. Postquam diximus, qualiter ad sapientiam veram pervenitur legendo et¹ meditando, dicendum, qualiter ad ipsam pervenitur orando. Sciendum autem est, quod in oratione sunt tres gradus sive partes. Primus est *deploratio miseriae*; secundus, *imploratio misericordiae*; tertius, *exhibitio latrīae*. Latrīae enim cultum Deo exhibere non possumus, nisi ab ipso gratiam assequamur; misericordiam autem Dei ad dandam gratiam non possumus inflectere nisi per deplorationem et expositionem nostrae miseriae et indigentiae. Nam omnis perfecta oratio debet habere istas tres partes; non enim sufficit una sine aliis² nec perducit ad metam perfectam, et ideo haec tria semper sunt coniungenda.

§ 1.

De triplici deploratione miseriae.

2. *Deploratio autem miseriae*, circa quamcumque miseriam³ fit, sive pro *perpetratione culpa*, sive pro *amissione gratiae*, sive pro *dilatione gloriae*, haec tria debet habere, scilicet *dolorem*, *pudorem* et *timorem*: *dolorem*, propter damnum sive incommodum; *pudorem*, propter opprobrium sive inhonestum; *timorem*, propter periculum sive reatum. Ex *memoria enim praeteritorum* oritur *dolor*, dum⁴ recordatur, quid *omisit*, quia praecepta iustitiae; quid *commisit*, quia prohibita culpa; quid *amisit*, quia gratuita vitae. — Ex *intelligentia praesentium* oritur *pudor*, dum attendit, *ubi sit*, quia longe in imo quae fuerat prope in summo; *qualis sit*, quia foeda in luto quae fuerat pulchra imago; *quae sit*, quia ancilla quae fuerat libera⁵. — Ex *providentia futurorum* oritur *timor*, dum praeco-

gitat, quo *tendit*, quia *ad inferos properat gressus eius*⁶; quid *occurret*, quia iudicium inevitabile, iustum tamen; quid *assequetur*, quia stipendium mortis aeternae.

§ 2.

De triplici imploratione misericordiae.

3. *Imploratio misericordiae*, circa quamcumque gratiam invocetur, debet esse cum *affluentia desiderii*, quod habemus a *Spiritu sancto*, qui *postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus*⁷; cum *fiducia spei*, quam habemus a *Christo*, qui *mortuus est pro nobis omnibus*; cum *diligentia implorandi subsidii*, quod quaerimus a *Sanctis et bonis omnibus*⁸. Primum ergo habemus a *Spiritu sancto*, quia per ipsum a Patre in Filio⁹ *praedestinati* aeternaliter, *renati* in baptismo spiritualiter, *congregati* in Ecclesia unanimiter. — Secundum habemus a *Christo*, qui pro nobis obtulit se in cruce in terra, apparet vultui Dei Patris in caelo in gloria¹⁰, offertur in Sacramento a matre Ecclesia. — Tertium a *Sanctorum consortio*, scilicet ab Angelorum ministrantium patrocinii, a Beatorum triumphantium suffragiis et a iustorum militantium meritis. Et quando haec tria praedicta concurrunt, tunc imploratur efficaciter divina misericordia.

§ 3.

De triplici exhibitione latrīae.

4. *Exhibitio latrīae*, ex quamcumque gratia¹¹ Deus colatur, debet habere tria. Primo enim ob

¹ Codd. UVZ omittunt *legendo et*; cfr. supra pag. 3, nota 6. Inferius post *partes* Vat. cum nonnullis codd. addit *ipsam perficientes, quorum*.

² Ita DHS, alii *sine alia*.

³ Codd. EKNPRS *materiam*.

⁴ Codd. BMPSUZ cum. Plures codd., ut ADFHKLO QRT, omittunt *Ex memoria enim praeteritorum... mortis aeternae*.

⁵ Codd. BCEGIMNPSUZ *quid agat, quia servit inferiori quae erat prius libera*.

⁶ Prov. 5, 5: Pedes eius descendunt in mortem et ad inferos gressus illius penetrant. Cfr. Eccl. 9, 10: Quodcumque facere potest manus tua instanter operare, quia nec opus... nec scientia erunt apud inferos, quo tu properas. Plures codd. legunt: *quia ad inferos* [B addit *quo*] *pene sunt omnes gressus eius*. Superius pro *dum praecogitat* GUZ cum *praecogitat* (G cogitat).

⁷ Rom. 8, 26. — I. Petr. 2, 21: Christus passus est pro nobis. — Superius pro *circa quamcumque gratiam* DFH pro *quamcumque gratia*, ENP *circa quamcumque materiam* (cfr.

supra nota 3.), O *circa quaecumque genera*. Subinde post *cum affluentia desiderii* DFH alia duo membra adiungentes prosequuntur: *fiducia spei, diligentia implorandi* (D addit *subsidii*); *affluentia desiderii*, quod (DF et etiam EGIS *quam*) habemus etc. Inferius Vat. omittit *et bonis*, pro quo nonnulli codd. et *Beatis*, DFSV legunt *et bonis hominibus*.

⁸ Vat. cum pluribus codd., ut ADFKLOQRT, subiungit hic propositionem, quam in fine n. 3. exhibemus: *Et quando haec tria... misericordia*. Codd. HV non solum hanc propositionem omittunt, sed etiam totam explicationem triplicis rationis: *Primum ergo... meritis*; haec explicatio desideratur etiam in codd. ADF etc. paulo superius allegatis. Nostra lectio praebet a codd. BEGIMNPSUZ.

⁹ Codd. BEIMPZ et *Filio*.

¹⁰ Hebr. 9, 24: In ipsum caelum [Iesus introivit], ut appareat nunc vultui Dei pro nobis. — Superius vocibus *in terra* B praefigit *dum esset*, MNP cum.

¹¹ Codd. BEIMPS *causa*. Inferius pro *impetrandam* T collatam, et pro *mutuam allocutionem* DFH *divinam allocutionem*, C *intimam dilectionem*.

Tres partes orationis.

Dolor ex memoria praeteritorum.

Pudor ex intelligentia praesentium. Timor ex providentia futurorum.

Affluentia desiderii

Fiducia

Implorandi subsidii

gratiam impetrandam cor nostrum debet *incurvari* ad Dei reverentiam et adorationem; secundo debet *dilatari* ad benevolentiam et gratiarum actionem; tertio debet *elevari* ad complacentiam et mutuam allocutionem, quae est Sponsi et sponsae, quam docet Spiritus sanctus in Canticis; in qua, si recto ordine fiat, mira est exsultatio et iubilatio, adeo ut ducat animam in excessum et faciat eam dicere: *Bonum est nos hic esse*¹. Et hic debet oratio nostra terminari, nec ante debet desistere, donec *ingrediatur locum tabernaculi admirabilis usque ad domum Dei*, ubi in voce exsultationis sonus est epulantis.

5. Ut *incurveris ad reverentiam*, admirare immensitatem divinam et intueri modicitatem² tuam. Ut *dilateris ad benevolentiam*, attende benignitatem divinam et vide indignitatem tuam. Ut *eleveris ad complacentiam*, recogita caritatem divinam et considera tepiditatem tuam, ut ex huiusmodi collatione pervenias in excessum mentis.

6. Sciendum autem est, quod *reverentiam* debemus exhibere Deo tripliciter: primo sicut *Patri*, a quo *formati, reformati, educati*³. Secundo sicut *Domino*, a quo *eruti* de ore inimici, *redempti* de carcere inferni, *conducti* in vineam Domini. Tertio sicut *Iudici*, coram quo *accusati, convicti, confessi*: *accusati* clamor conscientiae, *convincti* evidētia vitae, *confitetur* aspectus⁴ divinae sapientiae; unde contra nos de iure debet sententia proferri. Prima quidem reverentia debet esse *magna*, secunda *maior*, tertia *maxima*. Unde prima est ad modum *inclinationis*; secunda, ad modum *genuflexionis*; tertia, ad modum *prostrationis*. In prima nos *subiicimus*, in secunda nos *deiciimus*, in tertia nos

abiicimus. In prima *parvos*, in secunda *minimos*⁵, in tertia *nullos* nos reputamus.

7. *Benevolentiam* autem simili modo debemus Deo tripliciter exhibere⁶, scilicet *magnum, maiorem, maximum*: *magnum*, consideratione *indignitatis nostrae*; *maiorem*, consideratione *magnitudinis gratiae*; *maximum*, consideratione *immensitatis suae misericordiae*⁷. Vel *magnum* pro *commissis*, *maiorem* pro *dimissis*, *maximum* pro *promissis*. Vel *magnum* pro *complementis naturae*, *maiorem* pro *indumentis gratiae*, *maximum* pro *donis superabundantiae*. In prima cor *dilatatur* sive extenditur, in secunda *aperitur*, in tertia *effunditur*, secundum illud Threnorum secundo⁸: *Effunde sicut aquam cor tuum*.

8. *Complacentiam* vero debemus Deo triplici modo exsolvere: primo, ut sic coaptetur complacentia nostra ad Deum, ut unicuique placeat, quod solus Deus placeat sibi; secundo, ut hoc placeat, quod ipse placeat soli Deo; tertio, ut placeat ei, quod in hac complacentia communicent ceteri⁹. Prima est *magna*, secunda *maior*, tertia *maxima*. In prima est *amor gratuitus*, in secunda *amor debitus*, in tertia *amor ex utroque permixtus*¹⁰. In prima crucifigitur *mundus* homini, in secunda *homo* mundo¹¹, in tertia crucifigitur *homo pro mundo*, ut pro omnibus velit mori, ut et ipsi placeant Deo. — Et hic est status et gradus perfectae caritatis, ante cuius assecutionem nemo debet se aestimare perfectum. Tunc autem hanc perfectionem assequitur, quando cor semper invenit non solum voluntarium, sed etiam avidissimum ad moriendum pro salute proximorum, secundum quod Paulus¹² dicebat: *Ego libentissime*

Dilatatio cordis ad benevolentiam tripliciter exhibendam.

Elevatio cordis ad complacentiam tripliciter exhibendam.

Notandum.

¹ Matth. 17, 4. — Subinde allegatur Ps. 41, 3. — Superius post *in excessum* L O addunt *mentis*.

² Plures codd. *mendicitatem*. Inferius pro *caritatem* divinum S *caritatem Dei summam*.

³ Codd. T Z: *Primo sicut Patri, a quo formati per operationem naturae* (ita etiam N), *a quo reformati per collationem gratiae, a quo educati per participationem eucharistiae*. Propositionem seq. Z exhibet sic: *Sicut Domino, a quo eruti, redempti et conducti. Eruti de ore inimici, quia bellum vicit; redempti de carcere inferni, quia pretium soleit; conducti in vineam Dei vel in itinere paradisi, quia praemium promisit*. T brevius: *a quo eruti, quia bellum vicit; a quo redempti, quia pretium soleit; a quo allekti, quia praemium promisit*. Pro *eruti* R *empti*, pro *de ore inimici* I *de manu inimici*, et post *in vineam Domini* E L M N P S U addunt *vel* [L omittit *vel*] *in itinere paradisi*, Vat. cum nonnullis codd. *pro munere paradisi*.

⁴ Codd. E G I L M P U Z *conspectus*.

⁵ Codd. B I V *minores*. Subinde pro *nullos* V *minimos*, B *minimos* seu *nullos*, D H T *matos*. Cfr. Bernard., de Diligendo Deo, c. 10. n. 27: Te enim quodam modo perdere, tanquam qui non sis, et omnino non sentire te ipsum et a te ipso exinaniri et pene annullari, caelestis est conversationis, non humanae affectionis.

⁶ Plures codd. *exsolvere*. Pro *indignitatis* Vat. *infirmittatis*.

⁷ Cod. Z addit: *quia dedit talia, scilicet Filium proprium et Spiritum sanctum; quia dedit talibus, scilicet filiis irae et inimicis; quia dedit taliter, scilicet in pretium et in dignus et gratis*.

S. Bonav. — Tom. VIII.

⁸ Vers. 19. Pro secunda allegatur a Vat. cum paucis codd. Cant. 5, 2: *Aperi mihi, soror mea*. — Superius pro *superabundantiae* Vat. *supererogantiae*, F *superexcellētia*.

⁹ Gillebert. abbat., Sermon. 19. in Cant. (inter opera Bernardi) n. 2: Denique id solum habetis in votis, ut vobis semper amplius placeat [Iesus]. Quantum placet, qui satis placere non potest? Nulla magis vos ratione placere potestis, quam si vobis placeat ipse etc. Ibid. n. 4. ostenditur, quod caritas privatum non cogitat, sed communi bono, id est, si etiam alii divina beneficia recipiunt, laetatur. — Superius pro *coaptetur* non pauci codd. *acceptetur*.

¹⁰ Richard. de S. Vict., V. de Trin. c. 16: Constat autem, quia verus amor potest esse aut solum *gratuitus*, aut solum *debitus*, aut ex *utroque permixtus*, id est ex uno debitus et ex alio gratuitus. Amor *gratuitus* est, quando quis ei, a quo nihil muneris accipit, gratanter impendit. Amor *debitus* est, quando quis ei, a quo gratis accipit, nihil nisi amorem rependit. Amor ex *utroque permixtus* est, qui alternatim amando et gratis accipit et gratis impendit. Cfr. tom. I. pag. 57, nota 7. et pag. 199, nota 4. Vide etiam Bernard., de Diligendo Deo, c. 6. n. 16; c. 9. n. 26. et c. 12. n. 34. seqq.

¹¹ Gal. 6, 14: Per quem [Iesum Christum] mihi mundus crucifixus est, et ego mundo.

¹² Epist. II. Cor. 12, 15. — Superius pro *Tunc autem hanc perfectionem* [Vat. addit *homo*] K R *Tunc enim homo perfectionem*, et subinde pro *cor semper invenit* cum Vat. *cor suum invenit*. Pro *secundum quod Paulus* L O *Ad hanc pervenit* (O *pervenerat*) beatus Paulus, quando.

impendam et superimpendar ipse pro animabus vestris. Ad hanc perfectam dilectionem proximi non pervenitur, nisi prius perveniatur ad perfectam dilectionem Dei, propter quem diligitur proximus, qui non est amabilis nisi propter Deum¹.

§ 4.

De sex gradibus dilectionis Dei.

9. Et propterea ad intelligendum profectum² in dilectione Dei sciendum est, quod sex sunt gradus, quibus paulatim et ordinate proceditur, ut ad perfectum perveniatur.

Gradus primus. Primus est *suavitas*, ut scilicet homo discat *gustare, quam suavis est Dominus*³. Et hoc quidem fit vacando et sabbatizando ei per sanctas meditationes, quoniam, secundum quod dicitur in Psalmo, *reliquiae cogitationis diem festum agent tibi*; quod quidem fit, quando meditationes circa amorem Dei suavitatem pariunt in corde.

Secundus. Secundus gradus est *aviditas*, quando scilicet anima assuefieri coeperit⁴ circa illam suavitatem, nascitur in ea tanta esuries, ut nihil possit eam reficere, nisi eum quem amat, possideat perfecte; quod quia non potest in praesenti attingere, quia longe est, continue excedit et egreditur extra per amorem ecstaticum, clamans et dicens illud beati Iob⁵: *Suspendium elegit anima mea et mortem ossa mea*, quoniam, *sicut desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus*.

Tertius. 10. Tertius gradus est *saturitas*, quae oritur⁶ ex ipsa aviditate. Quia enim vehementissime Deum desiderat et sursum fertur, iam omne, quod deorsum tenet, vertitur ei in fastidium. Unde quasi sa-

turata non potest refectionem invenire in aliquo citra ipsum dilectum; et sicut saturatus, si cibum sumat, potius sumendi incurrit abominationem quam refectionem; sic in hoc gradu caritatis facit anima circa omne terrenum⁷.

Quartus gradus est *ebrietas*, quae oritur ex saturitate. Ebrietas autem in hoc consistit, quod quis tanto amore diligit Deum, ut iam non solum fastidiat solatium⁸, sed etiam delectetur et quaerat tormentum pro solatio, et amore eius quem diligit, delectetur in poenis, opprobriis et flagellis, sicut Apostolus⁹. Unde sicut ebrius se ipsum denudat sine pudore et sustinet plagas sine dolore, sic in isto¹⁰ intelligendum est.

11. Quintus gradus est *securitas*, quae oritur ex ebrietate. Ex hoc enim, quod anima sentit, se tantum amare Deum, quod libenter sustineret propter ipsum omne damnum et omne opprobrium; iam foras mittitur timor¹¹, et tantam concepit anima spem de adiutorio divino, ut nullo modo existimet se posse separari a Deo. Et in hoc gradu erat Apostolus, cum dicebat¹²: *Quis nos separabit a caritate Christi etc. Certus sum enim, quia neque mors neque vita etc. poterit nos separare a caritate Dei, quae est in Christo Iesu Domino nostro*.

Sextus gradus est vera et plena *tranquillitas*, Sextus. in qua est tanta pax et requies, ut anima quodam modo¹³ sit in silentio et in somno et quasi in arca Noe collocata, ubi nullo modo perturbatur. Quis enim potest perturbare mentem, quam nullus cupiditatis stimulus inquietat, nullus timoris aculeus exagitat? In tali mente pax est et status ultimus et quies, et ibi requiescit verus Salomon, quoniam *in pace factus est locus eius*¹⁴. — Et ideo valde convenienter isti gradus significantur per illos sex gradus, quibus ascendebatur ad thronum Salomonis¹⁵. Et propterea

¹ Bernard., de Diligendo Deo, c. 8. n. 25: Ut tamen perfecta iustitia sit diligere proximum, Deum in causa haberi necesse est. Alioquin proximum pure diligere quomodo potest qui in Deo non diligit? Porro in Deo diligere non potest qui Deum non diligit. Oportet ergo, Deum diligi prius, ut in Deo diligi possit et proximus etc. Cfr. III. Sent. d. 27. a. 2. q. 3. et 4.

² Ita B L U; plures codd. *perfectum*, G *ad intelligendam perfectam dilectionem Dei* etc., Vat. cum nonnullis codd. *ad intelligendam perfectionem*, et inferius *ad perfectionem pro ad perfectum*, quod vocabulum, teste Forcellini, usurpatur interdum pro *perfectio*.

³ Psalm. 33, 9: Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus. Codd. L Z hunc locum praefigunt sequenti Ps. 75, 11: Reliquiae etc.

⁴ Codd. A I O U *coepit*; K R *assuetius coeperit versari*. Inferius pro *quod quia* L O *quem quia*, et post *extra* U V *ad dunt se*.

⁵ Cap. 7, 15, cui L O U V subiungunt v. 16: *Desperavi, nequaquam iam ultra vivam*. Subinde allegatur Ps. 41, 2.

⁶ Codd. A U V *egreditur sive oritur*. Inferius pro *tenet* E M N P *tendit*, B L *est*, Vat. *videt*, et pro *quasi saturata* Vat. cum pluribus codd. *quasi saturatus*, M *quasi satur*. Simile occurrit subinde, ubi pro *et sicut saturatus* G N P S T V substituant *unde* [quod etiam plures alii codd. exhibent] *sicut satur*, et pro *sumendi*, quod Vat. omittit, plures codd. ponunt *sumendo*.

⁷ Codd. L M N O P *sic in hoc gradu caritas contrarium facit omne terrenum*, Vat. *sic in hoc gradu caritas facit circa omne creatum*. Unde dicit Sapiens [Prov. 27, 7]: *Anima saturata calcabit favum*.

⁸ Vat. addit *terrenum*, K R legunt *ut iam non solum non quaerat alibi solatium*. Subinde E K N P omittunt *delectetur et*.

⁹ Codd. L O addunt *qui dicit* [II. Cor. 12, 9]: *Libenter gloriabor in infirmitatibus meis etc.*; K R legunt *cum Apostolo II. Cor. 12*.

¹⁰ Codd. L N O V supplent *gradu*. Pro *sustinet plagas* I *suscipit* [G M N P *portat*] *plagas*. Inferius post *intelligendum est* fide A D F H K L O R T V omisimus: *Unde* [Act. 5, 41]: *Ibant Apostoli gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati*.

¹¹ Epist. 1. Ioan. 4, 18: *Perfecta caritas foras mittit timorem*. — Superius vocibus *omne damnum* V Z praefigunt *omne malum*.

¹² Rom. 8, 35-39.

¹³ Vat. *per quam est tanta pax et requies in anima, ut quodam modo*.

¹⁴ Psalm. 75, 3. — Superius R V omittunt *et quies*.

¹⁵ Cfr. III. Reg. 10, 18. seq. et II. Paralip. 9, 17. seq.; vide etiam Itiner. mentis in Deum, c. 1. n. 5. — Subinde allegatur Cant. 3, 40. — Superius pro *Et ideo* K R *Et nota*, quod. Inferius pro *pertingere* D F H O *pervenire*, E P *venire*.

dicitur in Canticis: *Ascensum purpureum media caritate constravit*, quia impossibile est ad istam tranquillitatem pertingere nisi per caritatem. Hac autem acquisita, facillimum est homini facere omne, quod est perfectionis, sive agere sive pati sive vivere sive mori. Studendum est igitur ad proficiendum in caritate, cum profectus eius inducat perfectionem omnium bonorum, quam nobis praestare dignetur, qui vivit et regnat in saecula saeculorum. Amen ¹.

§ 5.

Recapitulatio.

12. Ut igitur sint ad manum praedictae differentiae, nota, quod qui ad hanc perfectionem vult proficere ², debet per meditationem se vertere ad *stimulum conscientiae* exasperando, acuendo, rectificando; ad *radium intelligentiae* ipsum protendendo, dilatando, reflectendo; ad *igniculum sapientiae*, ipsum congregando, inflammando, sublevando.

Et sic ³ per orationem primo *deploret miseriam* cum dolore propter damnum, cum pudore propter opprobrium et cum timore propter periculum. — Secundo *imploret misericordiam* cum *vehementia desiderii* per Spiritum sanctum, cum *fiducia spei* per Christum crucifixum et cum *assistencia patrocini*, per Sanctorum suffragium. — Tertio *exhibeat latrariam*, exhibendo Deo *reverentiam*, exhibendo *benivolentiam*, exhibendo *complacentiam*; ut ex parte Dei praecedat admiratio divina, quasi maior propositio ⁴, ex parte nostra sequatur consideratio, quasi assumptio; et sic fiat latrariae plena exhibitio, quasi conclusio. Qui autem sic excitaverit se continue et intente, proficiet in caritate secundum sex gradus praedictos, quibus pervenitur ad perfectionem tranquillitatis, ubi est multitudo pacis et quasi quidam finis quietis, quam Dominus reliquit Apostolis ⁵. Unde nota, quod Apostolus in qualibet salutatione ⁶ optabat *gratiam et pacem*: *gratiam* tanquam primordiale et *pacem* tanquam complementum; ad Timotheum autem interponit *misericordiam*, quae est utriusque principium ⁷.

De oratione triplici.

Notandum.

CAPITULUM III.

De contemplatione, qua pervenitur ad veram sapientiam.

§ 1.

Praeambulum.

1. Postquam diximus, qualiter ad sapientiam nos exercere debeamus per meditationem et orationem, nunc breviter tangamus, qualiter *contemplando* ad veram sapientiam pervenitur. Per contemplationem namque transit mens nostra in supernam Ieru-

salem, ad cuius instar est formata Ecclesia, secundum illud Exodi ⁸: *Inspice et fac secundum exemplar, quod tibi monstratum est in monte*. Necesse est enim, Ecclesiam militantem conformari triumphanti, et merita praemii, et viatores Beatis, secundum quod possibile est. In gloria autem triplex est dos, in qua consistit perfectio praemii, scilicet summae *pacis aeternalis tentio*, summae *veritatis manifesta visio*, summae *bonitatis vel caritatis plena*

Notandum.

Triplex dos.

¹ Vat. cum pluribus codd. brevius *perfectionem omnis boni et* [KR addunt *etiam*] *complementum*. — Secundum II O hoc loco opusculum istud iam finitur; ipsis consentiunt saltem 18 alii codd., qui non sunt a nobis collati (scil. 273), quorum unus est saec. XIII., 5 saec. XIV. et ceteri saec. XV. — Porro codd. BEGIMNPQSTVZ omittunt tum *recapitulationem* praedictorum, quae sequitur, tum ea quae Vat. cum nonnullis codd. *de Missa* etc. subiunxit, pro quibus STZ cum nonnullis ex codd. a nobis non integre collatis *aliud* exhibent additamentum. Utrumque additamentum vide post hoc opusculum n. II. et n. III.

² Codd. ADF: *Ut autem* [F igitur] *sic ad unum dicere, qui vult* [F addit recte] *proficere, L Ut sic ad unum ducere, qui vult recte proficere, U: Recapitulatio praedictorum. Ut igitur breviter recolligentes, qui vult recte proficere. Vat. hic prosequitur debet per meditationem stimulum conscientiae primo exasperare, exacuere et rectificare, et sic ad radium intelligentiae transire ipsum protendendo, dilatando et reflectendo, et sic ad igniculum sapientiae transire, ipsum congregando etc.*

³ Plures codd. omittunt *sic*, nonnulli *Et sic*.

⁴ Codd. KR *ut procedat* [ita etiam Vat. cum pluribus aliis codd., K *providet*] *adiutorium ex parte Dei, quasi maior* [R addit *scilicet gratia*]. Cfr. supra c. 2. n. 5.

⁵ Ioan. 14, 27: *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis etc.* — Superius pro *gradus praedictos* A U *gradus praedeterminatos* (supra n. 9-11.), et pro *ad perfectionem tranquillitatis* DR *ad perfectum tranquillitatis, L ad perfectam tranquillitatem*.

⁶ Cod. U *qualibet epistolae suae salutatione*; cfr. Rom. 1, 7: *Gratia vobis et pax*; I. Cor. 1, 3; II. Cor. 1, 2. etc.; sed I. Tim. 1, 2: *Gratia, misericordia et pax* etc.; II. Tim. 1, 2: *Gratia, misericordia, pax*.

⁷ Secundum ALU hic est finis opusculi, quibus consentiunt alii 40 codd. a nobis non collati. — Vat. cum KR non pauca, sed minus congrua huic capitulo addit, scil. quasdam meditationes infra Missam faciendas (easdem exhibent etiam DF), deinde illud de quatuor debitoribus, quibus sumus obnoxii (cfr. infra additamentum II.). Ista ultima pars sumta est ex Bernard., Serm. 22. de Diversis, n. 5-9.

⁸ Cap. 25, 40. Cfr. Dionys., Ecclesiast. Hierarch. c. 4. § 2; S. Bonav., in Hexaem. collat. 20-23. — Superius post *nunc breviter tangamus* BEGIMNPSTV prosequuntur *qualiter per contemplationem, per quam* [BI omittunt *per quam*] *transit mens* etc. Propositiones praecedentes omittuntur a KRT, qui incipiunt hoc capitulum propositione seq. *Necesse est Ecclesiam militentem* etc., in qua pro *et merita praemii* ENP id est *merita praemii* substituunt.

*fruitio*¹. Et secundum hoc distinguitur triplex ordo in suprema hierarchia caelesti, scilicet *Thronorum*, Cherubim et Seraphim. Necesse est ergo, ut qui vult ad illam beatitudinem per merita pervenire, istorum trium similitudinem, secundum quod possibile est, in via sibi comparet, ut scilicet² habeat *soporem pacis, splendorem veritatis, dulcorem caritatis*. In his enim tribus requiescit ipse Deus et inhabitat tanquam in proprio solio. Necesse est igitur, ad unumquodque trium praedictorum per tres gradus ascendere³ secundum triplicem viam, scilicet *purgativam*, quae consistit in expulsiōe peccati; *illuminativam*, quae consistit in imitatione Christi; *unitivam*, quae consistit in susceptione Sponsi, ita quod quaelibet habet gradus suos, per quos incipitur ab imo et tenditur usque ad summum.

§ 2.

De septem gradibus, quibus pervenitur ad soporem pacis.

2. Gradus autem perveniendi ad *soporem pacis*⁴ sunt isti septem.

Nam primo occurrit *pudor* in recordatione flagitii, et hoc quantum ad quatuor, scilicet quantum ad *magnitudinem, multitudinem, turpitudinem, ingrati-
tudinem*.

Secundo, *timor* in circumspectione iudicii, et hoc quadruplicis, scilicet *dissipationis operis, excaecationis rationis, obdurationis voluntatis, condemnationis finalis*⁵.

Tertio, *dolor* in aestimatione damni, et hoc secundum quatuor, scilicet quantum ad *amissionem divinae amicitiae*⁶, *perditionem innocentiae, vulnerationem naturae, dissipationem vitae praeteritae*.

Quarto, *clamor* in imploratione subsidii quadruplicis, scilicet *Dei Patris, Christi Redemptoris, Virginis Matris, Ecclesiae triumphantis*.

Quinto, *rigor* in extinctione fomitis sive incen-
centivi⁷ quadruplicis, scilicet *ariditatis*, quae est

desidia, perversitatis, quae est malitia, *voluptatis*, quae est concupiscentia, *vanitatis*, quae est superbia.

Sexto, *ardor* in appetitione martyrii, et hoc propter quatuor, scilicet propter perfectionem *remissionis offensae*, propter perfectionem *purgationis maculae*, propter perfectionem *satisfactionis poenae*, propter perfectionem *sanctificationis in gratia*⁸.

Septimo loco sequitur *sopor* in obumbratione Christi, ubi status est et requies, dum homo sentit, se protegi sub umbra alarum divinarum⁹, ut non uratur ardore concupiscentiae nec timore poenae; ad quod non potest pervenire nisi per *appetitionem* martyrii; nec ad appetitionem martyrii nisi extinxerit incentivum; nec ad hoc, nisi imploraverit subsidium¹⁰; nec ad hoc, nisi deploret damnum suum; nec ad hoc, nisi timeat divinum iudicium; nec ad hoc, nisi recordetur et erubescat flagitium. Qui vult ergo habere pacis soporem, procedat secundum¹¹ praeassignatum ordinem.

§ 3.

De septem gradibus, quibus pervenitur ad splendorem veritatis.

3. Gradus perveniendi ad *splendorem veritatis*, ad quem pervenitur per imitationem Christi, sunt hi septem, scilicet *assensus rationis, affectus compassionis, aspectus admirationis, excessus devotionis, amictus*¹² *assimilationis, amplexus crucis, intuitus veritatis*; in quibus hoc ordine progrediendum est.

Primo considera, *quis* est qui patitur¹³, et eidem subdere per *rationis assensum*, ut credas firmissime, Christum veraciter esse Dei Filium, omnium rerum Principium, Salvatorem hominum, Retributorem meritorum omnium.

Secundo, *qualis* est qui patitur, et ei coniungere¹⁴ per *compassionis affectum*, ut compatiaris innocentissimo, mitissimo, nobilissimo et amantissimo.

¹ Cfr. IV. Sent. d. 49. p. 1. q. 3. in corp.; Breviloq. p. VII. c. 7. et in Hexaem. collat. 20. n. 40. — Pro *summae veritatis* et *summae bonitatis* Q V *purissimae veritatis* et *immensae bonitatis*. Inferius pro *in suprema hierarchia* (cfr. tom. II. pag. 240, nota 1. et 6.) plures codd. in *superna hierarchia*.

² Codd. NTZ addunt *in praesenti*. Inferius pro *dulcorem caritatis* Q *dulcorem bonitatis*, V *dulcorem bonitatis vel caritatis*.

³ Codd. EGIMOP *ascendi*, Vat. legit *Necesse est igitur, unumquodque trium praedictorum per tres gradus ascendendi distinguere*, quae etiam inferius pro *Sponsi substituit Spiritus sancti, C Sponsi sive Spiritus sancti*, cfr. infra § 4.

⁴ Cod. N addit *per viam purgativam*, T vero pro *septem* substituit *gradus purgativae*.

⁵ Codd. NTZ *dissipationis operis in effectum, excaecationis rationis in intellectu, obdurationis voluntatis in affectu, condemnationis finalis in finali interitu*. Cfr. tom. V. de Donis Spiritus S. col. 2. n. 10. 11.

⁶ Codd. BQV *gratiae*.

⁷ Codd. EMPS *viti*.

⁸ Ita TQZ; EMNP *sanctificationis conscientiae* (Vat. *concupiscentiae*). Superius pro *offensae TZ a poena*, qui etiam subinde pro *maculae et poenae* substituunt *a culpa et ab offensa*.

⁹ Psalm. 46, 8: *Sub umbra alarum tuarum protege me*. Ps. 60, 5: *Inhabitabo in tabernaculo tuo in saecula, proteger in velamento alarum tuarum*.

¹⁰ Cod. M addit *divinum*. Inferius voci *flagitium* V praefigit *proprium*.

¹¹ Codd. EMNP *gradiatur per, S transeat per*.

¹² Hoc explicatur Rom. 13, 14: *Induimini Dominum Iesum Christum*; cfr. Gal. 3, 27. Superius post *veritatis* N addit *in via illuminativa*, T inferius post *progrediendum est* addit *unde tu qui vis progredi ad gradus illuminativae*.

¹³ Codd. KR addunt *scilicet Christus*.

¹⁴ Vat. *configurare*, quae etiam inferius post *compatiaris* addit *ei tanquam*.

Tertio, *quantus* est qui patitur, et ad ipsum egredere per *admirationis aspectum* et attende, quod immensus est potestate¹, speciositate, felicitate, aeternitate. Admirare igitur immensam potestatem annihilari, speciositatem decolorari, felicitatem tormentari, aeternitatem mori.

Quarto, *qua de causa* patitur, et te ipsum obviscere² per *devotionis excessum*, quia scilicet patitur pro tua redemptione, illuminatione, sanctificatione, glorificatione.

Quinto, *quali forma* patitur, et Christum induere per *assimilationis studium*. Passus est enim³ libentissime respectu proximi, severissime respectu sui, obedientissime respectu Dei, prudentissime respectu adversarii. Stude igitur ad habendum habitum benignitatis ad proximum, severitatis ad te ipsum, humilitatis ad Deum, perspicacitatis contra diabolum, secundum effigiem imitationis Christi.

Sexto attende, *quanta sunt* quae patitur, et crucem amplectere per *passionis desiderium*, ut, sicut⁴ passus est vincula ut impotens *omnipotentia*, convitia ut vilis *bonitas*, ludibria ut stultus *sapientia*, supplicia ut iniquus *iustitia*; sic et tu desideres passionem crucis, hoc est passionem plenam *iniuriis* in rebus, *convitiis* in verbis, *ludibriis* in signis, *suppliciis* in tormentis.

Septimo considera, *quid ad hoc consequitur*, quod patitur, et veritatis radium intueri per contemplationis oculum: quoniam ex hoc, quod Agnus passus est, *septem signacula libri aperta sunt*, Apocalypsis quinto⁵. Liber iste est universalis rerum notitia, in qua septem erant clausa homini, quae quidem sunt per passionis Christi efficaciam reserata, scilicet *Deus* admirabilis, *spiritus* intelligibilis⁶, *mundus* sensibilis, *paradisus* desiderabilis, *infernus* horribilis, *virtus* laudabilis, *reatus* culpabilis.

4. Primo igitur *Deus admirabilis* per crucem manifestatus est esse summae et imperscrutabilis *sapientiae*, summae et irreprehensibilis *iustitiae*, sum-

mae et inenarrabilis *misericae*. Summa enim sua *sapientia*⁷ decepit diabolus, summa *iustitia* quae-sivit redemptionis pretium, summa *misericae* pro nobis tradidit Filium; quae si diligenter considerentur, Deum nobis clarissime manifestant.

Secundo, *spiritus intelligibilis*⁸ manifestatus est per crucem secundum differentiam triplicem, scilicet quanta sit *benignitatis* quantum ad Angelos, quanta sit *dignitatis* quantum ad homines, quanta sit *crudelitatis* quantum ad daemones. Nam Angeli permiserunt crucifigi Dominum suum; Dei Filius crucifixus est propter genus humanum, et hoc ad suggestionem⁹ daemonum.

Tertio, *mundus sensibilis* manifestatus est per crucem, quoniam est locus, in quo regnat *caecitas*, quia lucem veram et summam non agnovit¹⁰; regnat *sterilitas*, quia Iesum Christum tanquam infructuosum desepit; regnat *iniquitas*, quia Deum et Dominum suum et amicum et innocentem damnavit et interfecit.

Quarto, *paradisus desiderabilis* manifestatus est per crucem, in quo est *fastigium* totius gloriae, *spectaculum* omnis laetitiae, *promptuarium* omnis opulentiae, cum Dens propter illam habitationem nobis restituendam factus fuerit homo *vilis*, *miser* et *pauper*¹¹; in quo *celsitudo* admisit abiectiorem, *iustitia* subiit reatum, *opulentia* suscepit egestatem. Nam altissimus Imperator accepit servitutem abiectam, ut sublimaremur in gloriam; iustissimus Iudex subiit reatum poenalisimum, ut iustificaremur a culpa; opulentissimus Dominus suscepit egestatem extremam, ut locupletaremur in copia¹².

Quinto, manifestatus est per crucem, quod *infernus* est *horribilis* locus, plenus egestate, vilitate, ignominia, calamitate et miseria¹³. Si enim necesse fuit, haec Christum pati propter peccati deletionem et satisfactionem, multo fortius oportebit, haec pati damnatos propter iustam meritum suorum retributionem et recompensationem.

¹ Cod. V addit *vel maiestate*. Subinde post *aeternitate* in K R subiungitur *Hi sunt gradus illuminativi* [R *illuminativae*], qui etiam cum I S T V pro *potestate* annihilari substituant *maiestatem* annihilari. Vocibus *speciositatem decolorari* M P inserunt *deformari vel*, B *foedari et turpari seu*.

² Codd. Q V *eleva*. Inferius post *pro tua redemptione* N prosequitur *quia venundatus et captivatus pro tua illuminatione, quia excaecatus pro tua sanctificatione, quia sordidatus pro tua glorificatione, quia exsulatus*; simile exhibet T, qui tamen rationem non singulis membris, sed ultimo subiungit, post *pro tua glorificatione* addens: *et hoc, quia tu captivatus, quia tu excaecatus, quia tu sordidatus, quia tu exsulatus*.

³ Vat. cum paucis codd. addit *sicut verus agnus, scilicet*. Superius pro *assimilationis studium* Vat. cum paucis codd. *assimilationis amictum* (cf. supra pag. 12, nota 12.), et inferius pro *respectu Dei* posito *respectu Patris* ipsa cum lisdem codd. post *ad habendum habitum* prosequitur *secundum effigiem imitationis Christi, scilicet benignitatis, severitatis, humilitatis et perspicacitatis*.

⁴ Vat. cum pluribus codd. supplet *Christus*. Inferius voci-

bus *omnipotentia, bonitas, sapientia, iustitia* G praefigit *cum sit*; pro *bonitas* I substituit *clementia*, B Q V *benevolentia*.

⁵ Vers. 5. seqq. — Inferius pro *rerum notitia* K R *notitia veritatis*.

⁶ Pauci codd. *rationalis*, N *intelligibilis seu rationalis*.

⁷ Codd. E M N P S *Et hoc, quia sua prudentia*.

⁸ Plures codd. *rationalis*, I *rationalis sive intelligibilis*.

⁹ Vat. cum nonnullis codd. *crudelem suggestionem*.

¹⁰ Cf. Ioan. 1, 9. seq. — Vat. cum K R *non cognovit*, N T Z *ignoravit*. Superius post *locus* Vat. cum paucis codd. addit *tenebrarum plenus*.

¹¹ Codd. B G I Q S omittunt *vilis, miser et pauper*, in K N R T desiderantur quae sequuntur: *in quo... in copia*.

¹² August., XIII. Confess. c. 8. n. 9: Hoc tantum scio, quia male mihi est praeter te, non solum extra me, sed et in me ipso, et omnis mihi copia, quae Deus meus non est, egestas est. — Codd. B Q *in copia in patria*, V Z *in gloria*. Superius vocibus *in gloriam* [P V *in gloria*] B praefigit *in gratiam et*, qui etiam cum V subinde post *a culpa* addit *et a miseria*, Z *et liberemur a miseria*.

¹³ Cf. Iob 10, 22.

Item, secundi.

Item, tertii.

Item, quarti.

Item, quinti.

Sexto, manifestata est per crucem *virtus laudabilis*, quantum scilicet sit *pretiosa, speciosa, fructuosa: pretiosa*, quia ante dedit vitam Christus¹, quam virtuti contraret; *speciosa*, quia in ipsis conumeliis relucebat; *fructuosa*, quia unus usus perfectus virtutis infernum spoliavit, caelum aperuit, terram restauravit.

Septimo, manifestatus est per crucem *reatus culpabilis*, quantum detestabilis sit, cum ad sui remissionem indigeat tam magno *pretio*, tam grandi *piaculo*, tam difficili *medicamento*, in tantum, ut Deum et hominem nobilissimum in unitate personae oportuerit satisfacere pro *arrogantia*, qua nulla fuit elatior, per abiectissimam vilitatem; pro *cupiditate*, qua nulla fuit avidior, per exquisitissimam paupertatem; pro *laseivia*, qua nulla fuit dissolutior, per amarissimam acerbitatem².

5. Ecce igitur, quomodo omnia in cruce manifestantur. Omnia enim ad haec septem reducuntur. Unde ipsa crux est clavis, porta, via et splendor veritatis, quam qui tollit et sequitur iuxta modum praesignatum *non ambulat in tenebris, sed habebit lumen vitae*³.

§ 4.

De septem gradibus, quibus pervenitur
ad dulcorem caritatis.

6. Gradus veniendi ad *dulcorem caritatis* per susceptionem Spiritus sancti⁴ sunt isti septem, scilicet *vigilantia* sollicitans, *confidentia* confortans, *concupiscentia* inflammans, *excedentia* elevans, *complacentia* quietans, *laetitia* delectans, *adhaerentia* conglutinans; in quibus hoc ordine progredi debes, qui vis ad perfectionem caritatis pertingere et ad amorem Spiritus sancti⁵.

Necesse est enim, ut *vigilantia te sollicitet* propter Sponsi *promptitudinem* adeo, ut possis dicere⁶: *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo*; et illud Canticorum: *Ego dormio, et cor meum vigilat*; et illud propheticum: *Anima mea desideravit te in nocte, sed et spiritu meo in praecordiis meis de mane vigilabo ad te*.

Secundo, ut *confidentia te confortet* propter Sponsi *certitudinem* adeo, ut possis dicere⁷: *In te, Domine, speravi, non confundar in aeternum*; et illud Iob: *Etiā si occiderit me, in ipso sperabo*.

Tertio, ut *concupiscentia te inflamet* propter Sponsi *dilectionem* adeo, ut possis dicere⁸: *Sicut cervus desiderat ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te, Deus*; et illud Canticorum: *Fortis est ut mors dilectio*; et illud: *Quia amore langueo*.

Quarto, ut *excedentia te elevet* propter Sponsi *celsitudinem* adeo, ut possis dicere⁹: *Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum*; et illud sponsae: *Trahe me post te etc.*; et illud Iob: *Suspendium elegit anima mea*.

Quinto, ut *complacentia te quietet* propter Sponsi *puleritudinem* adeo, ut possis dicere illud sponsae¹⁰: *Dilectus meus mihi, et ego illi*; et illud: *Dilectus meus candidus et rubicundus, electus ex millibus*.

Sexto, ut *laetitia te delectet* propter Sponsi *plenitudinem* adeo, ut possis dicere¹¹: *Secundum multitudinem dolorum meorum in corde meo consolationes tuae laetificaverunt animam meam*; et illud: *Quam magna multitudo dilectionis tuae, Domine!* et illud Apostoli: *Repletus sum consolatione, superabundo gaudio etc.*

Septimo, ut *adhaerentia te conglutinet* propter amoris Sponsi *fortitudinem* adeo, ut possis dicere¹²: *Mihi autem adhaerere Deo bonum est*; et illud: *Quis nos separabit a caritate Christi?*

¹ Vat. *quia potius voluit Christus vitam corporalem perdere*. Inferius pro *unus usus perfectus virtutis* Vat. substituit *unus actus perfectae virtutis*, M Q *unus actus perfectus virtutis in cruce*, et pro *terram restauravit* K R cum Vat. *perdita* [N *perditum*, S T *cetera*] *restauravit*.

² Vat. cum paucis codd. omittit *in tantum... acerbitatem*.

³ Ioan. 8, 12. — Matth. 16, 24: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum et tollat crucem suam et sequatur me. — Superius post *est clavis* M N P *prosequuntur caeli, porta paradisi, via regni, veritatis* [N *veritas*] *splendor et lux* [V *via, veritas et splendor*, B *via, splendor et veritas et vita*]. Subinde Vat. cum paucis codd. voci *tollit* praefigit *devote sibi* et verbo *sequitur* addit *Christum*; pro *iuxta modum* E M N P substituit *iuxta ordinem*.

⁴ Fide M N P supplevimus per *susceptionem Spiritus sancti*, pro quo Q T V *pro susceptione Sponsi*; cfr. supra pag. 42, nota 3. In seqq. K R T omittunt adiectiva *sollicitans, confortans etc.*

⁵ Vat. cum pluribus codd. *et amoris Spiritus sancti*, B *et sanctum amorem Sponsi*.

⁶ Psalm. 62, 2. — Duo seqq. loci sunt Cant. 5, 2. et Isai. 26, 9. — Superius pro *Necesse est enim* Vat. cum nonnullis codd. *Primo ergo necesse est*.

⁷ Psalm. 30, 2, cui Vat. cum paucis codd. praemittit Ps.

10, 2: *In Domino confido*. K R hic addunt *Nota de passere* [in Ps. 10, 2. habetur *In Domino confido; quomodo dicitis animae meae: Transmigre in montem sicut passer?* — Sequitur Iob 13, 15.]. — Superius pro *Secundo* Z *Necesse est etiam* (idem recurrit in seqq. pro *Tertio, Quarto etc.*, ubi etiam T pluries substituit *Necesse est*).

⁸ Psalm. 41, 2, post quem Cant. 8, 6. et 2, 5. Pro his duobus locis K R substituit: *et illud beati Ioannis Evangelistae: Odor tuus, Christe, aeternas in me exhibuit concupiscentias*.

⁹ Psalm. 83, 2. — Duo seqq. loci sunt Cant. 4, 3. et Iob 7, 15.

¹⁰ Cant. 2, 16. et deinde 5, 10. Plures codd. omittunt vel primum vel secundum locum.

¹¹ Psalm. 93, 19, cui subnectuntur Ps. 30, 20. (pro quo nonnulli codd. Cant. 5, 1: *Comedi favum cum melle meo*) et II. Cor. 7, 4.

¹² Psalm. 72, 28, post quem Rom. 8, 35, cui B M P V subiungunt Cant. 3, 4: *Inveni quem diligit anima mea, tenui eum nec dimittam*, et M P cum E N addunt: *ut dicat semper anima Domino: Te quaero, in te spero, te desidero, in te consurgo, te accepto, in te exsulto, tibi in sempiternum adhaereo* (cfr. inferius n. 8. in fine). — Superius pro *amoris Sponsi fortitudinem* B Q V *Sponsi caritatem*.

7. In his enim gradibus ordo est, nec status est ante ultimum, nec ad illum pervenitur nisi per gradus intermedios et mutuo intra se positos¹. Et in primo viget consideratio, in ceteris vero sequentibus dominatur affectio. *Vigilantia* enim considerat, quam honestum, quam conferens, quam delectabile sit diligere Deum²; et ex hoc quasi nata *fiducia* parit *concupiscentiam*, et illa *excedentiam*, quousque perveniatur ad copulam et osculum et amplexum³, ad quod nos perducatur etc. Amen.

§ 5.

Recapitulatio.

8. Possunt autem dicti gradus reduci ad compendium per hunc modum. Primo distinguuntur gradus *purgationis* sic: propter *flagitium* erubescere, propter *iudicium* contremisce, propter *damnum* ingemisce, propter *remedium* implora subsidium⁴, propter *adversarium* expugna incentivum, propter *bravium* anhela ad martyrium, propter *umbraculum* approxima ad Christum.

Gradus pertinentes ad *illuminationem* distinguantur sic⁵. Considera, *quis* est, qui patitur, et credens captivare; *qualis* est, qui patitur, et condolens amaricare; *quantus* est, qui patitur, et obstupescens admirare; *qua de causa* patitur, et confidens regriari; *quali forma* patitur, et subsequens assimilare; *quanta* sunt, quae patitur, et exardescens amplectare; *quid ad hoc consequitur*, et intelligens contemplare.

Gradus *viae unitivae* sic distinguuntur⁶: te *vigilantia* sollicitet propter Sponsi promptitudinem; te *confidentia* corroboret propter eius certitudinem; *concupiscentia* te inflamet propter eius dulcedinem;

excedentia te sublevet propter eius celsitudinem; *complacentia* te quietet propter eius pulcritudinem; *laetitia* te inebriet propter amoris eius plenitudinem; *adhaerentia* te conglutinet propter amoris eius fortitudinem, ut dicat semper devota anima in corde suo⁷ ad Dominum: Te quaero, in te spero, te desidero, in te consurgo, te accepto, in te exsulto et tibi finaliter adhaereo.

§ 6.

Alia distinctio novem graduum proficiendi.

9. Nota, quod gradus proficiendi possunt etiam aliter distingui, secundum triplicem differentiam triplicatam, triplici hierarchiae consonam. Necessaria enim sunt cuilibet⁸ tria, scilicet *amaritudo*, *gratitudo*, *similitudo*, et hoc post lapsum. Si enim homo non peccasset, dno sufficerent, scilicet *gratitudo* et *similitudo*: *gratitudo* propter gratiam, *similitudo* propter iustitiam. Sed nunc necessaria est etiam *amaritudo*, propter medicinam. Peccata enim per delectationem perpetrata deleri non possunt, nisi interveniat contritio afflictiva⁹.

In *amaritudine* debet esse *ponderatio malorum*¹⁰ propter proprias nequitias, *memoratio dolorum* propter Christi angustias, *postulatio remedium* propter proximi miseras.

In *gratitudine* debet esse *admiratio beneficiorum* propter creationem de nihilo, *annihilatio meritorum*¹¹ propter reparationem de peccato, *actio gratiarum* propter ereptionem de inferno. Fuit enim *creatio* ad imaginem, *redemptio* pro proprio sanguinem, *ereptio* usque ad caeli altitudinem.

In *similitudine* debet esse *aspectus veritatis* elevatus ad superiora, *affectus caritatis* dilatatus ad

Triplex differentia triplicata.

De prima.

De secunda.

De tertia.

¹ Ita Q; V et mutuo infra se positos; Vat. cum pluribus codd. et mutuo [ST addunt ita] se pariunt, MNP legunt et mutuo ita pariunt, ut in primo vigeat consideratio... domineatur affectio; KR: In his enim gradibus ordo est, nec enim [R ante] venit ad statum ultimum nisi per istos gradus intermedios mutuo ita se complectentes. In primo enim viget etc.

² Secundum Aristot., II. Ethic. c. 3, triplex distinguitur bonum, quod in electionem cadere potest, scil. honestum, utile et iucundum. — Inferius pro ad quod [B ad quae, EIT ad quem, C quo] nos perducatur etc. Amen. Vat. dilecti et amantissimi, R dilecti Amen. Illic CGNP finem imponunt opusculo.

³ Cod. V (etiam alius Romae in bibliotheca Barberina asservatus, n. XLIV.) adiungit: Natura corporalis non potest uniri nisi mediante humore, spiritu et calore, quia haec tria disponunt carnem, ut vitam recipiat ab anima. Secundum hoc etiam est, quod Deus non praestat vitam animae nec ei unitur, nisi sit humida per gemitum compunctionis, spiritualis per contemptum omnis terrenitatis, calida per desiderium caelestis patriae et ipsius dilecti. — Seq. recapitulatio exhibet §§ 2, 3, 4.

⁴ Codd. BEMSTV propter subsidium clama ad [R omittit ad] remedium. Inferius pro expugna incentivum Vat. exstingue incendium, et pro approxima BE appropinquat, MV festina.

⁵ Cod. Z: Gradus pertinentes ad illuminationem sunt se-

ptem, videlicet primo considera etc. Servavimus ordinem Vat., cum codd. membrum quartum qua de causa patitur secundo exhibeant loco; cfr. supra n. 3. Inferius pro regriari KR et Vat. precare; eadem Vat. subinde post quid ad hoc [BT V ad haec] consequitur addit quod patitur.

⁶ Cod. Z: Gradus viae unitivae similiter sunt septem, quorum primus est vigilantia, secundus confidentia etc. Vigilantia te sollicitet etc.

⁷ Codd. KR dicat semper anima [Z spiritualis anima] in corde et ore suo. Inferius pro finaliter adhaereo BMTZ in sempiternum adhaerebo et a te nunquam separabor. Illic in B opusculum explicat.

⁸ Vat. cum nonnullis codd. addit proficere volenti.

⁹ Vat. nisi e contrario per afflictionem et amaritudinem.

¹⁰ In Vat. additur commissorum; EMTV hic et bis inferius post dolorum et remedium addunt et hoc. Subinde pro memoratio dolorum (ita IS) E memoria praeteritorum dolorum, et pro miseras I molestias.

¹¹ Ita MRTVZ (cfr. infra additamentum II. n. 2.), Vat. accumulatio [E anhelatio, S adminiculatio] meritorum. Plures codd. post de nihilo addunt ad imaginem Dei, subinde post de peccato subiungunt per proprium sanguinem, et denum post de inferno de seq. propositione (Fuit enim creatio etc.) solum retinent ad caeli altitudinem [V celsitudinem].

exteriora, *actus virilitatis* ordinatus ad interiora; ut sic fiat *erectio supra te* per *aspectum veritatis*, et hoc per contemplationem divinorum, *intelligentia*, per circumspectionem universorum, *scientia*, per captivationem iudiciorum, *fide formata*¹. — Item, *extensio circa te*² debet diligenter fieri per *affectum caritatis*, et hoc per *appetitum* deliciarum caelestium, *sapientia*; per *amplexum* rationabilium, *amicitia*; per *contemptum* voluptatum carnalium, *modestia*. — Item *exercitatio intra te*³ debet esse per *actum virilitatis*, et hoc per aggressum difficilem, *strenuitate*; per actum laudabilem, *magnanimitate*; per amplexum humilium, *humilitate*.

10. *Purgatio* autem in *amaritudine*, in qua est *contritio respectu sui*, debet esse *dolorosa*⁴ per tristitiam propter mala prementia te ipsum, Christum et proximum. — *Compassio respectu Christi* debet esse *timorosa* per reverentiam propter iudicia latentia, et tamen vera, licet incerta, sicut tempus, dies et hora⁵. — *Commiseratio respectu proximi* debet esse *clamorosa* per confidentiam propter patrocinia semper parata⁶ per Deum, per Christum, per Sanctorum suffragium.

De tertia. *Illuminatio in similitudine*, in qua est *actus veritatis primae*⁷ erectus ad incomprehensibilia, expansus ad intelligibilia, exinanitus ad credibilia; in qua etiam est *affectus caritatis* erectus ad Deum, extensus ad proximum et exinanitus ad

mundum; *actus virilitatis*, erectus ad commendabilia, extensus ad communicabilia, exinanitus ad contemptibilia.

Perfectio in gratitudine, in qua est *vigilantia*⁸ exurgens ad canticum propter beneficiorum utilitatem; *laetitia* exsultans ad iubilum propter donorum pretiositatem; *benevolentia* accedens ad amplexum propter dantis liberalitatem⁹.

§ 7.

De duplici contemplatione rerum divinarum.

11. Nota, quod *aspectus veritatis* debet esse erectus ad incomprehensibilia, et haec sunt mysteria summae Trinitatis, ad quae erigimur contemplando, et hoc dupliciter: vel per *positionem*, vel per *ablationem*. Primum ponit Augustinus¹⁰, secundum Dionysius.

Per *positionem* primo intelligimus, in divinis esse quaedam ut *communia*, quaedam ut *propria*, quaedam ut *appropriata*, quae quidem sunt¹¹ media inter haec et illa. Intellige igitur et contemplare, si potes, *communia* circa Deum et vide, quoniam Deus est *essentia prima*, *natura perfecta*, *vita beata*; quae necessariam habent consequentiam¹². — Rursus attende et vide, si potes, quoniam Deus est *aeternitas praesens*, *simplicitas replens*, *stabilitas movens*; quae similiter consequentiam¹³ et connexionem

¹ Epist. II. Cor. 10, 5: In captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi. Pro *fide formata* E *fidētia*, I Q *fiducia*, M T *fide*, V *fide et perspicacia*. Superius pro *ordinatus* S T V *coadunatus*, et pro *ut sic fiat erectio supra te* (ita M Q V; cfr. Bernard., II. de Considerat. c. 3. n. 6.) Val. cum nonnullis codd. *Elevatio ad superiora* [K R *supra*] debet diligenter fieri.

² Val. Item *dilatatio seu extensio circa exteriora*. Inferius pro *affectum caritatis* M Q V *affectum amoris*, pro *amplexum rationabilium* E S T *amplexum animarum rationabilium*, I *amplexum caritatis animarum rationabilium*, et pro *contemptum voluptatum* E I M S T *contemptum concupiscentiarum*.

³ Val. Item *ordinatio sive exercitatio circa interiora*, Q *Examinatio intra te*, E M S T *Exinanitio intra te*, I *Exstinctio intra se*. Inferius pro *per actum* E M V *per actionem*, et pro *per amplexum* E M S T V *per complexum*.

⁴ Cod. I: In *amaritudine*, in qua est *purgatio*, debet esse *contritio respectu sui* *dolorosa*. S T omittunt debet esse. Subinde post *prementia* K *prosequitur propter te ipsum, propter Christum, propter proximum*, R *propter te ipsum, Christum, proximum*.

⁵ Ita cum Val. K R; E M Q S T V *latentia quantum ad te, quantum ad Christum, quantum ad proximum*. Utraque lectio et tota propositio corrupta esse videtur.

⁶ Pro *semper parata* E I S T *assistētia*, M V *assistētium*. Inferius pro *suffragium* Val. cum nonnullis codd. *suffragia*, E S T *consortium*. Quae de *purgatione in amaritudine* dicta sunt S transponit inferius post *contemptibilia*.

⁷ Codd. E I M S T V omittunt *primae*. Val. hic et bis inferius post *affectus caritatis* et *actus virilitatis* addit *qui debet esse*. Subinde post *incomprehensibilia* E I S Z addunt *scilicet mysteria creatricis essentiae*, post *intelligibilia* E I *scilicet documenta philosophiae*, et post *credibilia* I addit *scilicet sa-*

cramenta fidei christianae. Inferius pro *exinanitus ad mundum* M Q S T V *exinanitus ad Christum*.

⁸ Cod. V in qua debent esse haec, scilicet *vigilantia*. Subinde pro *exurgens* K *exallans te*, R *exallans*, qui etiam pro *accedens* substituit *excitans*, E K M S V *excedens*, T *excedens, extendens*.

⁹ Codd. E S hic addunt: Cant. ultimo [v. 5.]: *Quae est ista, quae ascendit de deserto deliciis affluens* etc. *Amaritudo*, in qua moeror poenitentiae pro offensa [S propter offensam] Dei, moeror clementiae pro miseria Christi [S proximi], moeror indigentiae pro absentia boni; primus dolorosus propter malum praesens, secundus timorosus propter periculum manens, tertius clamorosus propter patrocinium assistens. Similitudo, in qua *aspectus veritatis* exinanitus [S expansus] per rationem, fidem, admirationem respectu universi; *affectus caritatis* expansus per communionem, imitationem et unionem respectu Christi [S *affectus caritatis* exinanitus per oblivionem sui, per unionem respectu proximi]; *actus virilitatis* elevatus per largitatem, humilitatem, magnanimitatem respectu Dei. *Gratitudo*, in qua memoria evigilans, *laetitia* exsultans, *benevolentia* exaestuans; primum ad beneficia numeranda, secundum ad cantica solvenda, tertium ad oscula geminanda.

¹⁰ Libr. V. seqq. de Trin.; Dionys., de Mystica Theolog. c. 4. § 2. usque ad finem opusculi. — Plures codd., ut E M S V, *brevius vel per positionem secundum Augustinum, vel per ablationem secundum Dionysium*.

¹¹ Ita R; E *quae sunt quasi*, Val. cum nonnullis codd. *perperam quaedam sunt*; cfr. I. Sent. d. 34. q. 3. et d. 36. a. 1. q. 2. in corp.; Breviloq. p. I. c. 6.

¹² De qua vide *Itinerar. mentis in Deum*, c. 5. n. 5. seqq., ubi etiam de seq. propositione; Breviloq. p. I. c. 2. — Codd. E S hic et inferius *convenientiam*. Superius pro *et vide* E M S V *et cognosce*, T *et agnosce*.

¹³ Cod. M *quae sunt communia*.

riorom
rentia
tia.
italam
it tri-
er.
Primo.

naturalem habent. — Postremo attende, quoniam Deus est *lux inaccessibilis*¹, *mens invariabilis*, *pax incomprehensibilis*; quae non tantum essentiae unitatem, sed etiam includunt perfectissimam Trinitatem.

Secundo.

Lux quidem tanquam parens generat splendorem, splendor autem et lux producit *calorem*, ita quod calor procedit ab utroque, licet non per modum prolis. Si ergo Deus vere lux est inaccessibilis, ubi splendor et calor est substantia et hypostasis, vere in Deo est Pater et Filius et Spiritus sanctus, quae sunt *propria* divinarum personarum². — *Mens* etiam tanquam principium concipit et producit ex se *verbum*, a quibus emanat *amoris donum*; et hoc est in omni mente perfecta reperire. Si ergo Deus est *mens invariabilis*, planum est, quod in divino esse est Principium primum, Verbum aeternum, Donum perfectum, quae sunt *propria* divinarum personarum³. — *Pax* etiam includit nexum plurium; perfecte autem nequi non possunt nisi similes; similes autem non sunt, nisi ambo a tertio, vel unus ab altero. Sed in divinis non possunt ambo esse a tertio eodem modo: necesse est ergo, quod si in divinis est vera pax, quod ibi sit prima origo, eius imago, utriusque connexio⁴.

12. Deinde in divinis sunt *appropriata* secundum triplicem differentiam. — *Prima* appropriata sunt *unitas, veritas, bonitas*. Attribuitur *unitas* Patri, quia origo; *veritas* Filio, quia imago; *bonitas* Spiritui sancto, quia connexio⁵.

Secunda appropriata sunt *potestas, sapientia, et voluntas*: *potestas* Patri, quia Principium; *sapientia* Filio, quia Verbum; *voluntas* Spiritui sancto, quia Donum.

Tertia.

Tertia appropriata sunt *altitudo, pulcritudo* et *dulcedo*: *altitudo* Patri, propter unitatem et potestatem. Nihil enim aliud est altitudo quam singularis et unica potestas⁶. *Pulcritudo* Filio, propter veritatem et sapientiam. Nam sapientia *multitudinem* idearum, veritas autem *aequalitatem* includit; «pulcritudo autem nihil aliud est quam aequalitas numerosa⁷». *Dulcedo* Spiritui sancto, propter voluntatem et bonitatem. Ubi est summa bonitas iuncta cum voluntate, ibi est summa caritas et summa dulcedo. — Est igitur in Deo *altitudo* terribilis, *pulcritudo* mirabilis, *dulcedo* desiderabilis, et hic est status⁸. — Ille est igitur erectio per viam *affirmationis*.

13. Sed alia est eminentior, scilicet secundum *viam negationis*, quoniam, ut dicit Dionysius⁹, «affirmationes incompactae sunt, negationes verae», licet enim minus videantur dicere, plus dicunt. Et hic modus erectionis est per abnegationem omnium, ita quod in negationibus illis sit *oratio*, incipiendo ab inferioribus usque ad superiora, sit etiam *supereminens positionis inclusio*, ut cum dicitur: Deus non est quid *sensibile*, sed supersensibile, nec *imaginabile* nec *intelligibile* nec *existens*, sed super omnia haec. Et tunc veritatis aspectus fertur in mentis caliginem et altius elevatur et profundius ingreditur, pro eo quod excedit se et omne creatum¹⁰. Et hic est nobilissimus elevationis modus; sed tamen ad hoc, quod sit perfectus, praecedit alium, sicut perfectio illuminationem, et sicut negatio affirmationem¹¹. Hic autem modus ascendendi tanto est vigorosior, quanto vis ascendens est intimior; tanto fructuosior, quanto affectio proximior. Et ideo valde utile est in illa exerceri¹².

¹ Epist. I. Tim. 6, 16: Lucem inhabitat inaccessibilem.

² Cfr. Isidor., II. Differentiar. c. 2. n. 3; Lib. de Cognitione verae vitae (inter opera August.), c. 10. et Honor. Augustodunens., I. Elucidar. c. 1. (Nigne, Patrolog. Lat. tom. 172 col. 1140); S. Bonav., in Hexaem. collat. 13. n. 22. et collat. 21. n. 2. — Superius post *ubi splendor et calor est substantia* Vat. prosequitur *ibi hypostasis vere in Deo* etc.

³ Cfr. August., XI. de Trin. c. 2. n. 2. seqq. et XV. c. 10. n. 17; S. Bonav., Qq. disput. de Mysterio Trin. q. 4. a. 2. in corp. et Itinerar. mentis in Deum, c. 3. n. 5. — Superius post *tanquam principium* S addit *productivum*.

⁴ Cfr. I. Sent. d. 2. q. 4. et d. 40. a. 2. q. 2. — Superius pro *nexum plurium* Vat. *nexum plurimorum*.

⁵ August., I. de Doctrina christiana, c. 5. n. 5: In Patre unitas, in Filio aequalitas, in Spiritu sancto unitatis aequalitatis concordia. Cfr. I. Sent. d. 3. p. I. dub. 3. et 4; d. 31. p. II. a. 2. q. 3; d. 34. q. 3. et dub. 7; Breviloq. p. I. c. 6. et in Hexaem. collat. 21. n. 4. seqq., ubi etiam de seqq. appropriatis. — Cod. R quia *donum*.

⁶ Cfr. August., Enarrat. in Ps. 131, 17. n. 27. — Codd. E K R omittunt *et unica*.

⁷ Secundum August., VI. de Musica, c. 13. n. 38. Cfr. tom. V. pag. 301, nota 1. — De veritate, quatenus *aequalitatem* sive adaequationem rei et intellectus includit, cfr. August., de Vera Relig. c. 36. n. 66. et S. Bonav., tom. I. pag. 707, nota 5.

⁸ Cfr. in Hexaem. collat. 21. n. 4. seqq. — Vat. *status*

S. Bonav. — Tom. VIII.

glorificationis, quae etiam superius post *terribilis* perperam addit *et hic est status erectionis* et post *mirabilis* subiungit *et hic est status contemplationis*.

⁹ De Coelesti Hierarch. c. 2. § 3: Negationes de Deo sunt verae, affirmationes vero incompactae (incongruae; cfr. tom. I. pag. 589, nota 2.). Vide etiam de Mystica Theolog. c. 1-5, in quibus ea quae sequuntur insinuantur. — Pro *negationes verae* (ita S) Vat. cum aliis *negationes vero* [V addit *de Deo*]; deinde *licet* [MS, quos secuti sumus, addunt *enim*] *minus videantur* etc. Inferius pro *per abnegationem omnium* Vat. *per abnegationem trium*.

¹⁰ Cfr. Itinerar. mentis in Deum, c. 7. n. 5. et in Hexaem. collat. 2. n. 29. — Superius post *nec existens* Vat. prosequitur *hoc vel hoc* [ita etiam M], *sed super omne ens*. Subinde E K R S T V omittunt *veritatis aspectus*.

¹¹ Aristot., I. Poster. c. 21. in fine (c. 23.): Affirmativa autem negativa prior et notior; per affirmativam enim negativa nota; et prior affirmativa est, sicut esse prius est non-esse. — Superius pro *elevationis modus* E M S T V *elevandi modus*. Inferius pro *hic autem modus* E M *hic modus*, S T V *hic etiam modus*, et pro *intimior* M Q T V Z *unior* (Auctor libri de Causis, propos. 17: Omnis virtus *unita* plus est infinita quam virtus multiplicata).

¹² Codd. ES addunt *per caritatis excessus* [S *excessum*]. Secundum V hic est finis opusculi: *et ideo in hoc* [modo ascendendi, ita etiam M Q T] *utile est exerceri. Deo gratias*.

Adaptatio ad
hierarchiam
caelestem.

14. Nota ¹, quod in prima hierarchia Veritas est *advocanda* per gemitum et orationem, et hoc est Angelorum; *audienda* per studium et lectionem, et hoc Archangelorum; *annuntianda* per exemplum et praedicationem, et hoc Principatum. — In secunda hierarchia Veritas est *adeunda* per refugium et commissionem, et hoc Potestatum; *apprehendenda* per zelum et aemulationem, et hoc Virtutum; *as-*

socianda per sui contemptum et mortificationem, et hoc Dominationum. — In tertia hierarchia Veritas est *adoranda* per sacrificium et laudationem, et hoc Thronorum; *admiranda* per excessum et contemplationem, et hoc Cherubim; *amplectenda* per osculum et dilectionem, et hoc Seraphim. Nota diligenter praedicta, quoniam in illis est fons vitae ².

ADDITAMENTUM I.

PROLOGUS ¹.

Erigilans vero animam meam tanquam frigiditate nebratam calescere conor, quam in devotione desertam scio incendi et ingenti nimirum desiderio super terrigenas elevari. Non enim in otio advenit mihi affluentia amoris aeterni, neque dum corporaliter fueram nimis aggravatus et fatigatus prae itinere, ardorem ipsum spirituales potui sentire, aut etiam immoderate occupatus solatiis velut cuidam ultimae dispositioni deditus; immo me in talibus refrigescere deprehendi, donec iterum, postpositis omnibus, quibus exterius possem detineri, solummodo Salvatoris aspectibus assistere contenderem in internisque odoribus immorari. — Istum ergo librum offero intucundum non philosophis, non mundi sapientibus, non magnis theologis infinitis quaestionibus implicatis, sed rudibus et indoctis, magis Deum diligere quam multa scire conantibus. Non enim disputando, sed agendo sciatur ars amandi. Arbitror autem, ea quae hic continentur, ab istis quaestionariis et

Scopus au-
ctoris.

in omni scientia summis, sed in amore Christi inferioribus, non posse intelligi; unde nec eis scribere decrevi, nisi, postpositis et oblitis cunctis, quae ad mundum pertinent, solis Conditoris inardescant desideriis mancipati: primo quidem, ut omnem terrenam dignitatem fugiant, omnem ostentationem scientiae et vanam gloriam odiant, ac demum, paupertati altissimae se conformantes, orando et meditando divinae dilectioni ingiter assistant. Sic nimirum apparebit eis interius igniculus quidam virtutis increatae et componens cor eorum ad capiendum calorem, quo cuncta caligo consumetur, elevabit eos in ardorem amabilem et amoenissimum, ut temporalia transcendant et thronum teneant in termino tranquillitatis. Quo enim scientiores sunt, eo aptiores sunt vel essent ad amandum, si vere spernerent se ipsos et ab aliis sperni gauderent. Proinde, quia hic universos excito ad amorem amorisque superfervidum ac supernaturalem affectum utcumque ostendere conabor, istius libri titulus *Incendium amoris* dicitur.

ADDITAMENTUM II.

1. Nota ², quod in Missa cogitandum est de negligentia circa corpus Christi. Nota de Sacramento, quod Dominus propter nos semper totus ibi est, et nos raro ibi totum sumus propter eum, vel nunquam. Item, quod ibi est pretium redemptionis nostrae sufficiens, nec tamen ibi liberamur, et hoc stat ³ per nos; quod ibi vere est Deus, et non videmus eum, ad quem videndum creati sumus; quod ibi

Meditan-
da inter Mis-
sam.

est paratior ad liberandum nos, quam nos a miseria liberari; quod ipse ad salutem nostram hoc Sacramentum tam studiose instituit, nos vero tepidi, immo frigidi hoc consecramus ⁴; quod ipse ibi est cum Angelorum frequentia, nos cum maxima cordis irreverentia; ipse est ibi ardens pro nostra dilectione, nos ibi remissi in gratiarum actione; quod ibi eibus Angelorum est ad nostram

¹ Ita R; K *Sed notandum*; M Q T omittunt *Nota*, quod; E S legunt: *Exerce* [S addit *igitur*] *te ad veritatem secundum conformitatem ad Ierusalem supernam. Veritas in hierarchia prima est advocanda etc.*; Vat.: *Ut ergo in hac elevatione veritatis aspectus se valeat exercere, nota etc.*, quae etiam inferius pro *lectionem* substituit *devotionem*.

² Codd. M Q omittunt *Nota diligenter... fons vitae*. M prosequitur: *Finit liber Bonaventurae ministri generalis ordinis fratrum minorum, quod trinarium dicitur, eo quod de triplici*

via ad sapientiam tractetur. E et S addunt: *Nota, quod Deus habet esse absque non-entitate, per se esse absque accidentalitate, esse actuale absque materialitate, vivere absque mutabilitate, cognoscere absque possibilitate, movere absque variabilitate, conferre absque successione, intelligere absque abstractione, contemplari absque ascensu, sapere absque appetitu*. S hic addit *Amen* et finitur, E vero adiicit totius operis recapitulationem nullius valoris. In cod. T post *Seraphim* sequitur amplum illud additamentum IV, quod habetur infra.

Notae ad additamenta.

¹ De hoc spurio prologo, quem ed. Vaticana cum aliis huius opusculi praefigit, vide supra pag. 3, notam 1.

² Hoc additamentum certo spurium habetur in edd. Vat. aliisque. Cfr. supra pag. 11, nota 1. — Quae sequuntur sic exhibet F *Quid sit cogitandum in Missa. Cogitandum est in Missa, D Cogitandum est in Missa, R Nota, quod in Missa cogitandum est*.

³ Vat. *restat*. Inferius pro *non videmus* K *videmus*, qui

etiam omittit *ad quem videndum creati sumus*; D F legunt *quod non videmus illud, ad quod creati sumus*. Subinde pro *ibi est paratior ad liberandum nos* D F *in altari paratior est ad miserandum*.

⁴ Codd. D F nos huc *tepede consentimus*, qui etiam inferius pro *nos cum maxima cordis irreverentia* substituent et *nos ibi cum minima cordis reverentia*.

refectionem, et nes non gustamus eum¹ propter nostram corruptionem; quod ibi, quidquid disperginus per culpam, ipse congregat per gratiam, nec grati sumus; quod ibi se offert pretium redemptionis nostrae sine taedio, nec tamen liberamur omnino².

2. Vis ergo scire, quae et quibus debeas³? Primo *Christo* omnem vitam tuam, quia ipse suam posuit pro tua et cruciatu diros sustinuit, ne tu perpetuos sustineres. Sed confer praemia omnis vitae filiorum Adam et omnes dies saeculi et labores omnium hominum, qui fuerunt, sunt et erunt, nihil erunt ad comparisonem corporis illius, quod spectabile et stupendum est etiam virtutibus supernis, in conceptu de Spiritu sancto, in ortu de Virgine, in vitae innocentia, in doctrinae affluentia, in coruscationibus miraculorum, in revelationibus sacramentorum. *Sicut igitur exaltantur cacti a terra⁴*, sic exaltata est vita illius a vita hominum, quae tamen posita est pro vita nostra. Sicut enim *nihil* ad *aliquid* nullam habet comparisonem, ita vita nostra ad vitae illius proportionem, cum illa nulla dignior sit, nostra nulla miserior esse possit. Cum ergo me ei devovero, quid, quaeso, sum? Nonne sicut stella ad solem, gutta ad fluvium, lapis ad montem?

Sed non huic seli debitor sum, cui nihil retribuere possum. Exigunt a me praeterita *peccata mea* futuram vitam meam, ut *faciam dignos fructus poenitentiae⁵*, et *recogitem omnes annos meos in amaritudine animae meae*. Sed ad hoc quis idoneus? *Peccavi super numerum arcnarum maris, et multa sunt peccata mea, et non sum dignus aspicere caelum*, dixit Manasses in sua oratione etc. Quod igitur sine numero est, quomodo numerabo? Quomodo sufficiam, cum cogar reddere debitum *usque ad novissimum quadrantem⁶*? Sed et *delicta quis intelligit?* Quantum poeniteam, quantumlibet me affligam et macerem, *propter nomen tuum*, non propter poenitentiae meritum, *propitiaberis, Domine, peccato meo*, ait iustus; *multum est enim*.

— Cum igitur quidquid vivis, quidquid sapis, quidquid habes, quidquid potes, huic uni rei dedicaveris, nunquid aliquid est vel in aliquid computandum?

Sed et *tertium debitorem* ostendam tibi, qui non minus acriter quam veraciter sibi vindicat vitam tuam. Puto enim, quod pessidere desideras gloriam illam, quam *nec oculus vidit, nec auris audivit⁷* etc., *regnum omnium saeculorum*, vivere in aeternum, *in perpetuas aeternitates*. Credo, quod velis esse aequalis Angelis Dei⁸ et in plateis supernae Ierusalem melos Angelorum audire et videre, quidquid est illud vel erit, quando *Deus erit omnia in omnibus*. Nonne ad hoc totum te, et quantumcumque, undecumque trahere poteris, dare oportebit? Et cum omnia impleveris, non tamen credas, *esse condignas passiones huius temporis vel corporis ad futuram gloriam, quae reveletur in nobis*.

Quid dices, si et *quantum debitorem* adduxero in medium, qui sibi iure primatus tres superiores excedere velit? Ecce, in *ianuis est⁹*, *qui fecit cactum et terram*: Creator tuus, tu creatura; tu servus, ille Dominus; ille figulus, tu figmentum. Totum ergo, quod es, illi debes, a quo totum habes, illi praecipue Domino, qui et fecit te et benefecit tibi, qui tibi ministrat siderum cursus, aëris temperiem, iucunditatem¹⁰ terrae, fructuum ubertatem. Huic revera totis medullis, totis visceribus serviendum, ne forte indignationis oculo te respiciat et despiciat et conterat te in aeternum.

Expone igitur mihi, cui horum quatuor proponis reddere quod debes, cum unusquisque tam interius quam exterius exactor sit, ut te singulariter possideat? Eia *Domine, vin patior, responde pro me¹¹*, quia horum quatuor quilibet de iure me tenere potest et *suffocare*. In *manus tuas commendo spiritum meum¹²*; tu persolve omnibus, tu ab omnibus me libera, quia *tu es Deus et non homo*, et quod *apud hominem impossibile est* possibile est tibi, Domine Deus noster.

ADDITAMENTUM III.

De speculatione Dei per vestigia eius in universo¹³.

1. Notandum, quod sex sunt potentiae animae, quas plantavit in nobis natura ad cognoscendum Deum, sed culpa depravat, gratia reformat, iustitia purgat, intelligentia exercet, sapientia informat. Sunt autem istae potentiae:

sensus, qui est perceptivus sensibilibus formarum; *imaginatio*, quae est perceptiva extensionum imaginabilium; *ratio*, quae est perceptiva rationum invisibilium; *intellectus*, qui est perceptivus spiritualium creaturarum; *intelligentia*,

¹ Codd. DF addunt *sicut est*; iidem codd. omittunt inferius *nec grati sumus*.

² Ille DF capitulo finem imponunt (cfr. supra pag. 41, nota 7.), pro seqq. cum Vat. habemus solummodo KR.

³ Omnia, quae sequuntur, ut iam supra pag. 41, nota 7, monuimus, sumta sunt ex Bernard., Sermon. 22. de Diversis, n. 5-9, ubi tamen textus originalis plura hinc et inde interserit. — Vat. cum K *quae et quanta et quibus debeas*. Inferius pro *diros R duros*, textus originalis *amaros*.

⁴ Isai. 55, 9. — Subinde pro *miserior K inferior*.

⁵ Luc. 3, 8: Facite ergo fructus dignos poenitentiae; cfr. Matth. 3, 8. — Sequitur Isai. 38, 15.

⁶ Matth. 5, 26: Non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem; cfr. ibid. 18, 34. — Subinde allegantur Ps. 48, 13. et 24, 41.

⁷ Epist. 1. Cor. 2, 9. — Sequuntur Ps. 144, 43: Regnum tuum regnum omnium saeculorum; Dan. 12, 3: In perpetuas aeternitates [fulgebunt].

⁸ Luc. 20, 36: Neque enim ultra mori poterunt; aequales enim Angelis sunt et filii sunt Dei, cum sint filii resurrectionis.

nis. — Duo seqq. loci sunt 1. Cor. 45, 28: Ut sit Deus omnia in omnibus; Rom. 8, 18: Non sunt condignae passiones etc.

⁹ Matth. 24, 33: Ita et vos, cum videritis haec omnia, scitote, quia prope est in ianuis. Ps. 120, 2: Auxilium meum a Domino, qui fecit etc. — *Debitorem* sume pro *creditorum*.

¹⁰ Textus originalis *fecunditatem*.

¹¹ Isai. 38, 14. — Superius post *cum unusquisque* textus originalis prosequitur *tantus exactor sit* [in nota adiecta: *tam internus quam externus exactor sit*], ut *te possit singulariter suffocare*.

¹² Psalm. 30, 6. — Sequuntur Osee 11, 9: Deus ego et non homo (cfr. Isai. 28, 2. et 9.); Luc. 18, 27: Quae impossibilia sunt apud homines possibilia sunt apud Deum; cfr. Matth. 19, 26. et Marc. 10, 27.

¹³ Cfr. supra pag. 41, nota 1. Pro omissa illa parte capituli secundi, quae habetur in codd., STZ aliud et extensius additamentum substituit; quod ex variis locis operum S. Bonaventurae sumtum est, modo contractum, modo adauctum. Similiter ab eisdem codd. etiam ad cap. III. adiunctum est additamentum, quod non est nisi continuatio praecedentis. Duo

quae est perceptiva veritatum necessariarum; *concupiscentia determinata in bonum*, sive synderesis, quae est perceptiva summi boni in omnibus praedictis.

Conditiones
requisite ad
cognoscen-
dum Deum.

2. Cum ergo volumus cognoscere Deum et per has potentias, quas natura plantavit in nobis, ad eius cognitionem ascendere, quia in Deo non est passio qualitativa nec extensio quantitativa nec successio, quae collatione percipiatur, nec definitio loci vel temporis nec determinatio sive discretio; necesse est, ut abstrahatur *sensus* a passione qualitativa, *imaginatio* ab extensione quantitativa, *ratio* a decursione collativa, *intellectus* a definitione formarum spiritualium, *intelligentia* a determinatione veritatum necessariarum, *concupiscentia sapientiae* a proprio amore. Ab istis autem impeditis sola caritas liberat animum, quae, sicut dicit Apostolus¹, *est de corde puro et conscientia bona et fide non ficta*. *Fides* enim non *ficta* in cognoscendo Deum respuit quicquid *sensus*, *imaginatio* et *ratio* percipit. In his etiam, quae *intellectus* percipit, non stat nisi referendo ea in Deum tanquam habentia imaginem Creatoris per memoriam, *intellectum* et *voluntatem*. Ipsas necessarias veritates excedit nec utitur eis, ut ad inferiora relata sunt, sed ut una ratione in Deo illustrantur. *Conscientia vero bona*, quae concernit *scientiam* et *iustitiam*, per *scientiam* omnes istas potentias ordinat in Deum retrahendo a creaturis, per *iustitiam* exercet eas convertendo ad Creatorem.

Triplex theologia.

3. Sciendum autem, quod triplex est theologia ad cognoscendum Deum data, *manifesta* scilicet, quae loquitur de Deo secundum propria, quia bonus, iustus, sapiens et huiusmodi; *symbolica*, quae loquitur de Deo et de divinis secundum similitudinem rerum corporalium; *mystica*, quae loquitur de Deo et de divinis per excessum, unde nominat Deum *optimum*, *superoptimum*, *superessentiale* et huiusmodi, ut intelligatur *optimum*, non sicut id quod est optimum optimitate in genere, sed extra genus, et eius supra omne eius. et sic de ceteris. Theologia *propria* est in doctoribus sacrae Scripturae et in Epistolis Apostolorum et datur secundum acceptionem *intellectus* et *intelligentiae* regulatae fide, ne homo *plus sapiat, quam oportet*², sed unusquisque, sicut accepit *mensuram fidei*. — Theologia *symbolica* est in Lege et Prophetis et Evangelis et datur secundum similitudinem eorum quae accipit *sensus* et *imaginatio*, transferendo huiusmodi ad divina et spiritualia, ut cum Deus dicitur propter aeternitatem *antiquus dierum*³, *lux* propter veritatem, *leo* propter potestatem et huiusmodi. — *Mystica theologia* in paucis locis in Scriptura tradita est. Illa est, de qua dicit Apostolus prima ad Corinthios⁴: *Sapientiam loquimur inter perfe-*

ctos in mysterio absconditam. Hanc tradidit Paulus Timotheo et Dionysio, et ipse Dionysius nobis, et haec datur secundum acceptionem *concupiscentiae*, quae de Deo sentit summa per amorem excessivum.

4. Ex praedictis patet, quod sex gradus ascendendi plantati sunt in nobis a natura, sed possunt reduci ad tres, quorum primus est in rebus *exterioribus*, quas percipit *sensus* et *imaginatio*; secundus in *interioribus*, quas percipit *ratio* et *intellectus*; tertius in *superioribus*, quas percipit *intelligentia* et *concupiscentia sapientiae*; et est primus gradus quasi per *vestigium*, secundus per *imaginem*, tertius per *similitudinem* in Deum. Per primum gradum, qui est respectu sensibilibus rerum, duobus modis ascenditur in cognitionem Dei ut *per speculum* et *in speculo*. Venit enim in cognitionem Dei per res sensibiles quasi per speculum, speculando per ipsas immensitatem divinae *potentiae*, immensitatem divinae *sapientiae*, immensitatem divinae *bonitatis*. Hoc autem facit in rebus ipsis considerando *originem* quantum ad productionem, distinctionem et ornatum; *magnitudinem* quantum ad latitudinem, longitudinem et altitudinem; *multitudinem* quantum ad genera, species et individua; *pulcritudinem* luminum, colorum et effigierum; *plenitudinem*, quae est localis, materialis et formalis; *operationem*, quae est naturalis, artis sive rationalis et moralis; *ordinem* prioris ad posteriora, superioris ad inferiora, et singulorum ad finem ultimum. Per ista omnia et singula quasi per speculum est venire in cognitionem divinae *potentiae*, quae potuit de nihilo omnia producere, magna et virtutosa facere; divinae *sapientiae*, quae scivit de nihilo producere multa pulchra et ordinata; divinae *bonitatis*, quae voluit de nihilo plena virtutibus facere, cui est honor et gloria in saecula saeculorum. Amen.

5. Sciendum⁵, quod speculatio rerum sensibilibus, ut veraciter ducat in Deum, fieri debet et fundari in *pietate*, sine qua speculatio huiusmodi *intellectum* potest elevare in Deum, sed non movere *affectum*. Haec autem pietas est *sensus* originis, *cultus* originis, *honor* originis, *amor* originis. — *Sensus originis*, inquam, *principiantis*, *emutrientis*, *condescendentis*. Pietas, dico, est *sensus originis principiantis* rem in *esse*, et secundum hoc pietas est in qualibet re creata. Quaelibet enim res creata habet inclinationem et movetur ad suum principium et ad ea quae sunt a suo principio, ut patet. Nam lapis tendit deorsum, et ignis sursum, quia originale principium lapidis est in centro terrae, et ignis in circumferentia. Similiter ferrum et adamus habent unum principium effectivum, scilicet *polum arcticum*, et quia illius principii nobilior efficacia in

haec additamenta postea in codice Cusano aa (n. 43, alias 20) et nonnullis aliis unita et in specialem tractatum conflata sunt cum titulo de *Pietate*, divisum in sex capitula. — Minime probabile est, quod ipse S. Doctor haec excerpta fecerit et huic suo opusculo inseruerit, et multo minus, quod illum tractatum de *Pietate* publicaverit. Tamen operae pretium visum est, haec additamenta post opusculum genuinum minoribus typis excusa adicere. Plura de III. et IV. additamento vide supra in Prolegomenis c. 1. § 1.

Pro fundamento posuimus textum codicis Tudertini T, sed valde emendatum melioribus lectionibus, quas praebent alter cod. Tudertinus S, duo codd. Pragenses satis correcti bb, cc et ille Cusanus liber de *Pietate*. Brevitatis causa a referendis tot lectionibus variantibus et correctionibus a nobis factis abstinuimus, exceptis paucis locis.

Cod. Cusanus aa habet: Incipit liber Domini bone venture de *pietate*. Capitulum primum. Ad cognoscendum Deum sex

gradus plantati sunt in nobis a natura, qui reduci possunt ad tres gradus. — Quae sequuntur sub n. 1-4. excerpta sunt ex *Itiner. mentis in Deum*, c. 1. n. 6, 7, 2, 3, 4 et 5, et hinc inde parum et non feliciter mutata, nonnullaque addita.

¹ Epist. 1. Tim. 1, 5.

² Respiciatur Rom. 12, 3.

³ Ex cod. cc supplevimus *antiquus dierum* (Dan. 7, 9.), pro quo solus S habet *mons*. De *luce* l. Ioan. 1, 5; de *teone* Apoc. 3, 3.

⁴ Cap. 2, 6.

⁵ Cod. aa praemittit: *Capitulum secundum. Quatiter speculatio rerum sensibilibus fundatur in pietate, et quid est pietas*. — Ille additamenti pars, quae per modum sermonis agit de pietate, secundum sententias principales sumta est de opusculo Bonaventurae *Collationes de Donis Spiritus S.*, coll. 3. de pietate n. 5. et seqq.; sed valde aucta est sententis ex aliis eiusdem operibus sermonibusque depromptis, vel propriis auctoris.

Reductio
hi sex
dos ad e

Spec
fondet
pietate

Pietas
sensus
nis, p
princi
ti.

adamante est quam in ferro, hinc est, quod ferrum ad adamantem inclinatur et illi adhaeret tanquam ad id, in quo proximius est sua effectiva origo per operationem; ab eodem enim causatur ferrum et adamas in visceribus terrae. Ex eadem causa est, quod quidam lapides sibi mutuo cedunt et ad se propter se conveniunt, propter communione principii, vel contrarietatem¹.

6. *Originis nutritientis* rem quantum ad vitam; et hoc in rebus habentibus vitam; unde naturaliter animalia sensibilia et etiam plantae vegetabiles haerent et feruntur ad suam originem nutritientem. Unde foetus emissus statim quaerit matrem et ubera, et agnus matrem agnoscit, et omnes venae arboris radici connectuntur, et naturaliter animalia cognoscunt herbas conferentes sibi et fugiunt et horrent nocentes.

Originis condescendentis et miserentis; et haec pietas sive sensus in sola creatura rationali est, quae sentit per rationem et intellectum suum principium et originem condescendere sibi ad eruditionem per veritatem, et miserentem sibi per caritatem; et huiusmodi condescensionem intelligit non necessariam aut debitam, sed dignativam et voluntariam; unde non necessario nec coacte, sed voluntarie inclinatur ad suum principium, ubicumque illud sentit, sive sit principium corporale, sive spirituale, id est secundum carnem, ut pater carnalis, sive secundum spiritum, ut pater spiritualis²; et haec pietas proprie *virtus* est. Inde est, quod magis inclinamur subvenire vel compati hominibus quam bestiis, quia in eis sentimus unum principium commune nobiscum, non solum commune, sed etiam *propinquum*, scilicet Adam. Quia tamen et Deum principium sentimus in bestiis, ideo non possumus non compati eis, quando patiuntur praeter ordinem institutum de eis a summo principio Deo, ut si videam agnum interfici, ut detur canibus vel comedatur a lupo. Cum autem patiuntur secundum ordinem institutum a Deo, non compatiuntur, ut si agnus interficiatur, ut ab homine comedatur. — Secundum hanc pietatem inclinamur magis illis hominibus, qui sunt nobiscum ab uno principio proximo, ut fratribus nostris, qui sunt ab uno patre carnali proximo, vel spirituali, ut fratres unius Ordinis sive Religionis. Secundum hanc pietatem Sancti quidam leguntur compassi etiam irrationalibus creaturis, ut beatns Franciscus agnis et volucris, immo etiam insensibilibus, et vocasse huiusmodi fratres suos, quia speculabatur huiusmodi creaturas ab eodem principio secum factas, et in hac consideratione compatiebatur et honorabat eas, vel potius in eis Deum principium commune omnium³.

7. Non solum autem pietas est sensus originis, sed etiam cum sensu est *cultus originis*; unde Augustinus⁴ dicit, quod « pietas est cultus Dei, et in pietate dicimur colere parentes ». Sicut autem *cultor terrae* dicitur qui satagit manifestare et in lucem educere pullulationes, quas terra apta nata est producere; sic *cultor Dei* dicitur qui studet manifestare pullulationes, quae sunt ab ipso Deo, qui est origo omnium naturarum, omnium gratiarum,

omnium divinarum personarum. Unde Sancti recte dicuntur Deum coluisse, quia per doctrinam suam et Scripturam manifestaverunt, a Deo pullulasse omnes *naturas, gratias et divinas personas: naturas*, sicut Moyses, Genesis primo⁵: *In principio creavit Deus* etc. Sic colit Deum qui omnes naturas a Deo esse credit et confitetur, et ideo bonas, quia a bono principio. *Gratias*, sicut doctores, maxime novi testamenti, qui docent et confitentur, quia *omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est*⁶ etc. Sic colit Deum qui omnia bona sua spiritualia a Deo se habere cognoscit, et propter hoc ipsum diligit et laudat, et omnia bona, quae facit, Deo attribuit; et in quibus dona Dei esse cognoscit, illos diligit et veneratur. *Divinas personas*, quod maxime fecit Filius Dei, homo Christus Iesus, qui a Patre dicitur Filium esse et Spiritum sanctum. Unde ipse fuit maximus cultor Dei Patris; et cum ipso colunt pie Deum qui Filium a Patre confitentur et credunt et Spiritum sanctum ab utroque. Secundum hunc modum colere dicuntur parentes qui per reverentiam et obsequium ostendunt se ab ipsis pullulasse vel in *esse* naturae vel in *esse* moris; quae pietas praecipitur in Exodo⁷: *Honora patrem tuum* etc.

8. Ex praedictis etiam sequitur, pietatem esse *honorem originis* sive principii, unde veri cultores Dei honoraverunt Deum obsequio adorationis, verbo laudis, et sacrificio oblationis; et hoc, quia intelligebant et sentiebant, Deum esse principium suae *conditionis* sive creationis, sive *illuminationis* sive eruditionis, sive etiam *reparationis*. Intelligebant enim Deum principium suae *creationis* per Verbum increatum, quia *omnia per ipsum facta sunt*⁸; ideo Prophetiae eum honorabant adorando, genuflectendo et alia huiusmodi obsequia faciendo. Item, principium suae *illuminationis* per Verbum inspiratum, quia omnis sapientia a Domino Deo est, et *fons sapientiae verbum Dei in excelis*; ideo honorabant eum verbo laudis, scilicet in *hymnis et psalmis et canticis spiritualibus*. Item, principium *reparationis futurae* per Verbum incarnatum et passum; et ideo honorabant eum in sacrificio, per quod praefigurabant Filium Dei pro nobis in sacrificium offerendum in altari crucis, et se per ardorem dilectionis in holocaustum Deo debere offerri. Ex hoc autem ultimo nascitur dilectio. Nihil enim ad diligendum Deum tantum nos accendere potuit sicut beneficium incarnationis et passionis.

9. Unde ex praedictis sequitur, pietatem esse *amorem originis* sive principii, ut diligamus Deum ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente⁹, id est ex totis cogitationibus, ex totis affectionibus, ex totis intentionibus. Diligamus ex toto corde, ut cogitationes sint mundaе, collectae apud Deum; ex tota anima, ut affectiones sint sanctae, nihil praeter Deum amantes; ex tota mente, ut intentiones sint rectae, omnia ad Deum referentes. Qui ergo cum hac pietate creaturas sensibiles speculatur, ipse de creaturis facit sibi scalam veniendi in Dei cognitionem et dilectionem.

10. In hac pietate tanquam in fundamento fundata est fides nostra; ad Titum¹⁰: *Amplectentes eum qui secundum*

Item, est honor originis.

Item, est amor originis.

In pietate fundatur fides.

¹ Cfr. Comment. in Lucam. c. 19. n. 2.

² Vide ibid. c. 2. n. 91.

³ Cfr. Bonav., Legenda S. Francisci c. 8.

⁴ Libr. X. de Civ. Dei, c. 1. n. 3. secundum sensum. Cfr. Ill. Sent. d. 35. q. 6. in principio corp.

⁵ Vers. 1.

⁶ Cap. 20, 12.

⁷ Iac. 1, 17.

⁸ Ioan. 1, 3. — Sequitur Eccli. 1, 3. et respicitur Eph. 3, 19.

⁹ Matth. 22, 37; Luc. 10, 27; cfr. Comment. Bonaventurae ad ultimum locum.

¹⁰ Cap. 4, 9. — Quoad testimonium septiforme fidei, quod sequitur, cfr. Quaest. disputatae S. Bonav., q. 1. de Mysterio Trin. a. 2. et Collationes in Hexaem. coll. 9. p. II. — Quod de Deo sit sentiendum altissime et piissime, explicatur Breviloq. p. 1. c. 2; item in cit. q. 1. de Mysterio Trin. a. 2. in corp., et Hexaem. coll. 9. n. 23-26.

Testimonium fidei septiforme.

pietatem est fidelem sermonem. Habet namque fides testimonium septiforme, scilicet a Prophetarum oraculis, a divinis miraculis, a perpassis martyriis, a sacratissimis meritis, a documentis claris, firmis et catholicis, a dictaminibus iudicii piae mentis, a spiritalibus experimentis. Sed haec omnia ab impiis et haereticis frivola reputantur, a piis autem mentibus solidissima et firma. Ex quo apparet, quod fides nostra in pietate fundatur, et ipsa est primaria eius proles, per quam colimus Deum et piissime et altissime et rectissime de illo originali principio cunctarum naturarum, Scripturarum, gratiarum, iustitiarum, hierarchiarum et aeternarum rationum et emanationum recte sentire et profiteri docemur et inclinamur. Non enim in *Scripturis*, non in *creaturis*, non in *miraculis* fundata est fides, sed in pietate¹. Nam si in *Scripturis* fundata esset, tunc ante educationem Scripturarum fides non fuisset, et multiplicatis Scripturis, excrevisset et fides, et perversis Scripturis ab haereticis, perversa esset fides creditum. Potius enim Scripturae a fide fundatae sunt quam e converso. In *creaturis* etiam fides fundata non est, quia licet *invisibilia Dei per ea quae facta sunt intellecta conspiciantur*², tamen multa sunt in fide, quae in nobis fundari non possunt per rationem creaturae, quia sunt supra rationem et intellectum cuiusque creaturae. In *miraculis* quoque fidei fundamentum non est ponendum, cum miracula etiam ab infidelibus fiant et futura sint, ut ab antichristo et antichristianis. In pietate ergo fides fundatur, quia, deficientibus miraculis et rationibus a creatura sumtis, et perversis omnibus Scripturis pietas rectitudinem fidei inviolatam tenet; unde in prima ad Timotheum³: *Pietas ad omnia valet.*

11. Sciendum⁴ autem, quod est pietas *exemplaris* et pietas *exemplata*: *exemplaris* duplex est, scilicet *creata* et *increata*; *increata* est in Patre et Filio et Spiritu sancto. Haec consistit in tribus: in *suscipiendo ad gratiam*, in *relaxando offensam* et in *perducendo ad gloriam*. De primo secundo Paralipomenon⁵: *Pius et clemens est Dominus Deus noster et non avertit faciem suam.* De secundo in Ecclesiastico: *Pius et misericors est Deus et in tempore tribulationis peccata dimittit.* De tertio Apocalypsis: *Pius es, Domine Deus noster, et iudicia tua vera sunt.* — Sed quia primus homo abusus est ista pietate, faciendo contra praeceptum Dei, ne contristaret delicias uxoris suae, et factus est impius; propter hoc piissimus Deus, nolens creaturam suam perire, renovavit istam pietatem exemplarem in Mediatore Dei et hominum Domino nostro Iesu Christo; et haec est pietas *exemplaris creata*. Haec autem fuit in tribus: in *mente*, quia fuit plenus ab ipsa conceptione charismatibus gratiarum; in *sermone*, quia docuit per illuminationes veritatum; in *morte* per exempla virtutum. De primo Isaias⁶: *Replevit cum spiritu scientiae, sapientiae et pietatis* etc. Quamvis Christus plenus fuerit spi-

ritu septiformi, tamen dicitur maxime plenus *spiritu pietatis et timoris*, quia maxime manifestati sunt in *reverentia*, quam habuit ad Deum, et hic est spiritus timoris; et in *compassione*, quam habuit ad homines, et hic est spiritus pietatis. De secundo primae ad Timotheum: *Qui non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi et ei quae secundum pietatem est doctrinae, superbus est, nihil sciens, sed languens circa quaestiones et pugnas verborum.* Quomodo doctrina et tota conversatio sua plena fuerit veritate, patet per totum Evangelium, quomodo *pertransiit benefaciendo et sanando omnes oppressos a diabolo*. De tertio primae ad Timotheum⁷: *Magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne*, scilicet Domini nostri Iesu Christi, *iustificatum est in spiritu*, quia per fidem passionis animae iustificatur, *apparuit Angelis*, quando dixerunt illud Isaias: *Quis est iste, qui venit de Edom* etc., *praedicatum est in gentibus*, scilicet per Apostolos, *creditum est in mundo*, scilicet per praedicationem Apostolorum, *assumptum est in gloria*.

12. Post pietatem exemplarem est reperire pietatem *exemplatam*, et haec est triplex, scilicet *politica*, *purgatoria*, et *purgati animi*; ut *politica* sit in praelatis, *purgatoria* in activis, *purgati animi* in contemplativis⁸. — *Politica* autem, quae est in praelatis, consistit in tribus: in *subsidio virtutis*, in *documento veritatis*, in *exemplo sanctitatis*⁹. De primo exemplum habemus in Iosia¹⁰: *In diebus peccatorum corroboravit pietatem.* De secundo habemus exemplum in Paulo: *Paulus, servus Iesu Christi, et sequitur: et agnitionem veritatis, quae secundum pietatem est.* De tertio exemplum habemus in Onia: *Leges optime custodiebantur propter Oniae pontificis pietatem.* Ad litteram ita est, quod cum praelatus praebet subsidium virtutis in defendendo bonos et puniendo malos, et dat documentum veritatis et se praebet in exemplum sanctitatis; tunc optime leges et ordinationes Sanctorum custodiuntur a subditis, sicut manifeste apparet de regibus Israelitarum; quando erant boni, similiter et subditi. Propter hoc petebat Apostolus¹¹, fieri orationes, maxime pro principibus, *ut tranquillam ducerent vitam cum omni pietate*. — Huic autem pietati contraria est triplex impietas, scilicet *crudelitas cordis*, *perversitas erroris* et *duplicitas hypocrisis*. De primo in Proverbiis¹²: *Novit iustus animas iumentorum suorum, viscera autem impiorum crudelia.* De secundo secunda ad Timotheum: *Profana autem et vaniloquia devota; multum enim proficiunt ad impietatem.* De tertia secunda ad Timotheum: *Habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem eius abnegantes.* De omnibus istis in Proverbiis: *Cum impii sumserint principatum, gemet populus.*

13. Alia est pietas *purgatoria*, et haec est duplex, videlicet in his qui servant iustitiam *communem*, sive sufficientem, sicut saeculares, qui manent in observantia

¹ Hoc proprie intelligitur non de *obieto materiali* fidei, sed de ipsa *virtute theologia*, licet aliquatenus verum sit etiam de doctrina fidei. Cfr. III. Sent. d. 23. a. 1. q. 1. et 2. cum scholiis.

² Rom. 1, 20.

³ Cap. 4, 8. Vulgata: ad omnia utilis est.

⁴ Cod. aa praemittit: *Caput tertium. De divisione pietatis in exemplarem et exemplatam, et quot sint partes.* — Haec quoad praecipuas sententias sumta sunt ex cit. collatione de dono pietatis (Collationes de septem Donis Spiritus S.) n. 40. seqq. De *virtutibus exemplaribus et exemplatis* agitur Collat. in Hexaem., collat. 6. n. 7-20.

⁵ Cap. 30, 9; sequuntur Eccli. 2, 13; Apoc. 15, 4.

⁶ Cap. 11, 2; sequuntur I. Tim. 6, 3. 4. et Act. 10, 38.

⁷ Cap. 3, 16; deinde Isai. 63, 1. Cfr. cit. collat. de pietate, n. 42.

⁸ De his vide Collat. in Hexaem., collat. 6. n. 27-31, et collat. de pietate, n. 15, ubi idem locus Scripturae allegatur.

⁹ Cfr. Comment. in Lucam, c. 6. n. 35. seqq.

¹⁰ Eccli. 49, 4; sequuntur Tit. 4, 1; II. Mach. 3, 4.

¹¹ Epist. I. Tim. 2, 2.

¹² Cap. 12, 10; sequuntur II. Tim. 2, 16; ibid. 3, 5. et Prov. 29, 2.

Pietas exemplaris et exemplata. Prima est duplex. Increata consistit in tribus.

Creata fuit in tribus.

Pietas politica et purgatoria.

De politica et purgatoria.

Triplex pietas.

De politica et purgatoria.

praeceptorum, et in his qui servant iustitiam *specialem*, sive superabundantem, sicut Religiosi, qui manent in observantia consiliorum. — Et prima quidem pietas est in tribus, scilicet in *deplendo propriam culpam*, in *sustinendo alienam iniuriam*, in *relevando alienam miseriam*. De primo secunda Petri ¹: *Cum haec omnia consummanda sint, quales oportet vos esse in sanctis conversationibus et pietatibus* etc. Et hoc dicit, quod ista pietas, qua homo deflet culpam propriam, maxime oritur ex consideratione divini iudicii. De secundo secunda ad Timotheum: *Omnes, qui pie volunt vivere in Christo Iesu, persecutionem patientur*. Ratio huius est, quia nullus potest intrare nisi per viam, per quam ivit caput nostrum; sed ipse intravit per passiones et tribulationes: ergo et nos. De tertio in Ecclesiastico: *Hi viri misericordiae sunt, quorum pietates oblivione non acceperunt*.

Secunda autem est pietas purgatoria, quae est in iis qui servant iustitiam superabundantem; et haec consistit in tribus, scilicet in *paupertatis observantia*, in *castitatis custodia*, et in *humilitatis obedientia*. De primo prima ad Timotheum ²: *Existimantes, quaestum esse pietatem. Est autem quaestus magnus pietas cum sufficientia*. Huius ratio est, quia *cupiditas est radix omnium malorum*; ergo pietas paupertatis, quae evacuat cupiditatem, erit radix omnium bonorum, quae omnia facit dari pauperibus. De secundo prima ad Timotheum: *Quod deceat mulieres promittentes pietatem* etc. Ratio est, quia magna impietas est violare templum Dei; cum igitur aliquis per incontinentiam violat corpus suum, maxime impius est. De tertio ad Titum secundo: *Apparuit gratia Salvatoris nostri*; et sequitur: *Sobrie et iuste et pie vivamus in hoc saeculo*. Sola pietas humilitatis est quae hominem facit vivere iuste quoad Deum, quia ipse solus honorat Deum; in Eccle-

siastico: *Magna potentia Dei solius et ab humilibus honoratur*; et *sobrie* quoad se ipsum, quia facit hominem stare in sobrietate, id est in mensura; et *pie* quoad proximum.

14. Tertia pietas est *purgati animi*; et haec est in contemplativis, et ista perducit animam ad *excellentiam virtutis*, ad *intelligentiam veritatis*, ad *perfectionem caritatis*. De primo prima ad Timotheum ³: *Sectare autem pietatem, fortitudinem, caritatem, patientiam* etc. Primo ponit *pietatem*, quia ipsa est radix, per quam pervenitur ad omnes alias virtutes. De secundo Ecclesiasticus: *Pie agentibus dedit Deus sapientiam*; et ideo philosophi, qui non habuerunt pietatem, defecerunt in scientia, sive intelligentia veritatis, et dicentes, *se esse sapientes, stulti facti sunt et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei* etc. De tertio secunda Petri: *Ministrate in scientia pietatem, in pietate amorem fraternitatis; in amore autem fraternitatis caritatem*. — Ecce, per pietatem homo pervenit ad caritatem.

15. Item, pietas tria facit: *liberat a malo, amplificat in bono, perpetuat in optimo*. De primo secunda Petri ⁴: *Novit Deus pios eripere de tentatione*. Eripit enim a malo culpae, a malo poenae, a malo sequelae. De secundo Baruch: *Vocabitur tibi nomen novum, pax iustitiae et honor pietatis*. Per pietatem enim ampliantur bona conscientiae, et crescit fama honestatis et iustitiae. De tertio secundo Machabaeorum: *Hi qui cum pietate dormitionem acceperant, optimam haberent repositam gratiam*. Ista gratia nihil aliud est nisi perpetua gloria, quae reposita est in manu Dei; in Sapientia ⁵: *Iustorum animae in manu Dei sunt* etc.

Et sic patet, quomodo *pietas valet ad omnia*: viget plenissime in Deo, viget in Christo, viget in praelatis, viget in activis, viget in contemplativis.

ADDITAMENTUM IV.

16. Septem ⁶ sunt gradus proficiendi in amorem Dei, quorum tres primi respiciunt Deum ut *bonum*. — Primum est *fidelis gratiositas*; hic respicit summum bonum ut *beneficium*, et bene dicitur *fidelis gratiositas*, quia anima per fidem cognoscit Dei beneficia, sed *recognoscens* grata efficitur. Non enim omnis, qui cognoscit, recognoscit. Omnis vero anima cognoscens, quanta nobis facit, fecit et faciet Deus beneficia, debet modis omnibus esse grata. Ipse est enim origo nos praedestinans, nos principians, nos gubernans, nos remediens, nos defendens, nos gratificans, nos beatificans.

17. Secundus gradus est *fidens familiaritas*, et hic respicit bonum ut *benevololum*, et addit ad primum, quia aliquis posset esse beneficentis in opere, qui tamen non esset *benevolus* in corde. Sed Deus est nobis et beneficentis et be-

nevolus, et ex benevolentia, quam habet ad nos, assumit anima quandam familiaritatis confidentiam ⁷.

Benevolentia autem Dei ad nos ostendit septem, quae attendentes in amorem ipsius debemus inardescere. Primum est *originalis propinquitas*. Si enim filius diligit parentes, qui ipsum secundum carnem originarunt, cum tamen in generatione ipsius nihil de ipso cogitarent, quantum amandus est Pater caelestis! Dicit enim Augustinus in libro Exhortationis ad communitatem ⁸: « Quidquid parentum nostrorum circa nos fuit obsequium, eius est beneficium, qui, et antequam nasceremur in hoc saeculo, sua providentia nobis parentes praeparavit, quorum obsequio nutrireremur, immo nos et parentes nostros propriis manibus ipse finxit ». — Secundum est *naturalis conformitas*, sicut fratres ge-

Pietas purgati animi habet 3 effectus.

Tres alii effectus pietatis.

Circa benevolentiam Dei septem consideranda. Primum.

Secundum.

¹ Cap. 3, 11; sequuntur II. Tim. 3, 12; Eccli. 44, 10.
² Cap. 6, 5. et respicitur ibid. 6, 10. Sequuntur ibid. 2, 40; Tit. 2, 12; Eccli. 3, 21.

³ Cap. 6, 11; sequuntur Eccli. 43, 37; Rom. 1, 22; II. Petr. 1, 6. — Quae in n. 14. habentur extracta sunt ex collat. de pietate, n. 17-19.

⁴ Cap. 2, 9; sequuntur Baruch 5, 4; II. Mach. 12, 45.

⁵ Cap. 3, 1. et respicitur I. Tim. 4, 8.

⁶ Quartum additamentum in codd. S T sequitur in fine capituli III. n. 14, post *et hoc Seraphim*. In principio eius (a

n. 16. usque n. 22.) S sententias alio ordine ponit et brevius exprimit et sic incipit: « Notandum, per quae et quibus gradibus inflammatur in nobis Dei dilectio. Nam contingit diligere Deum ut *beneficium* » etc. Opusculum de Pietate haec de septem gradibus proficiendi penitus omittit, sed deinde reliqua exhibet et convenit cum codd. S T. Unde numeros progressivos pro additamentis III. et IV. retinimus.

⁷ Pro *quandam... confidentiam* unicus cod. perperam *quanta... confidentia*.

⁸ Vel de Salutaribus Documentis, c. 21. (inter opera).

similitudine; quomodo debemus Deum diligere, qui non solum est similis, immo ipsa similitudo! Quantumcumque vero frater sit, vel similis fratri, nunquam tamen est eius similitudo vera; sed ipse similitudo nostra nata de similitudine speculi et sole subintrante¹. — Tertium est *coniugal*

Tertium. *galis societas*. Si enim uxor diligit virum suum, quia carnaliter eam desponsavit, quantum debemus diligere Dominum nostrum Iesum Christum, qui nostram naturam, sanctam matrem Ecclesiam et nostram animam desponsavit, qui et animam, uxorem suam, licet fornicaria fuerit et ipsam dimiserit, clementer suscepit revertentem? —

Quartum. Quantum est *iugis praesentialitas*; et addit ad praedicta, quia posset esse, quod aliquis esset pater vel mater, frater vel maritus, sed non esset semper praesens, et ideo minus diligendus; sed Deus nobis sive dormientibus, sive vigilantibus, sive in quocumque statu existentibus, semper est praesens. *Ego*, inquit², *vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi*; et ideo diligendus. —

Quintum. Quintum est *mitis amicitia*. Si praesens esset, sed durus et asper, hic non esset multum amandus, sed cum huiusmodi, qui praesens est, mitis est et amicitia ad consortium. Unde dicit Bernardus: «Amicus dulcis» etc. —

Sextum. Sextum est *amicabilis fidelitas*. Si dulcis in contubernio et non fidelis in opportuno auxilio, minueretur de ratione diligendi; sed ipse est fidelis nobis, in omni necessitate assistens. *Fidelis*, inquit³, *Deus, qui non patitur*, etc.

Septimum. — Septimum, quod est complementum ostensionis benevolentiae Dei in nobis, est *concor* *consortialitas*, quod est, quando amicus non solum bona sua communicat amico, immo mala amici sibi ipsi communicat, quod fecit Dominus noster Iesus Christus mala nostra assumens et sibi communicans et omnia bona sua nobis donans.

Tertius gradus. 18. Tertius gradus est *ferrens delitiositas*, et hic alios praedictos transcendit, quia respicit et considerat bonum ut *bonum*. Non enim diligit Deum solum ut beneficium aut benevolam, sed ipsum bonum diligit ut *bonum*. Sed ut magis in amorem illius boni ut *boni* inardescamus, cuiusmodi sit illud bonum, videamus, et quomodo peccatores falso appetunt et diligunt bonum creatum in specie aliqua boni increati. *Sublime*⁴; appetant ergo *superbi* falsam in praesenti sublimitatem, quia nullus potest sublimari nisi in summo bono; et haec est ratio: omnia enim creata inferiora sunt spiritu rationali, solus Creator eo superior. Si ergo superius vel dignius non sublimatur ex ademptione rei inferioris vel vilioris, sed tantummodo superioris et dignioris: ergo per ademptionem solius summi boni et non alterius potest rationalis spiritus sublimari.

In bono consideranda sunt septem. — *Singulare*; appetant ergo *invidi* falsam singularitatem, qua volunt in bonis singulariter felicitari; quod est impossibile. Sed illud summum bonum ita erit singulare omnibus, quod non minus erit commune, immo quanto magis a pluribus, tanto magis a quolibet singulariter possidebitur. Unde dicit beatus Gregorius libro *Moralium*⁵ in fine super illud Iob: *Parvulum invidia*: «Unde nascitur

hic invidia et quomodo satiatur? Difficile, inquit, est, ut hoc alteri non invideat quod adipisci alter exoptat; quia quidquid temporaliter percipitur, tanto fit minus singularis, quanto dividitur in multis, et ideo desiderantem mentem livor exerceat, quia hoc quod appetit, aut funditus alter accipiens adimit, aut a quantitate restringit. Qui ergo livoris peste plene carere desiderat, illam hereditatem diligit, quam coheredum numerus non angustat, quae et omnibus una est et singulis tota, quae tanto largior ostenditur, quanto ad hanc percipientium multitudo dilatatur. Imminutio ergo livoris est affectus surgens internae dulcedinis, et plena mors eius est perfectus amor aeternitatis. Nam cum mens ab eius rei appetitu retrahitur, quae accipientium numero partitur, tanto magis proximum diligit, quanto minus ex aspectu illius sua damna pertimescit. Quodsi perfecte in amorem caelestis patriae rapitur, plene etiam in dilectione solidatur, quia qui nulla terrena desiderat, nihil est, quod eius erga proximum caritati contradicat». — *Securum*; appetant *iracundi* falsam securitatem in praesenti, propter quam bellant et rixantur; sed beati, qui illud summum bonum obtinebunt, quia non erit amplius quod exterreat vel infestet. — *Tranquillum*; appetant ergo *accidiosi* falsam et momentaneam requiem; sed beati, qui illo summo bono gaudebunt, quoniam iam ab omnibus laboribus requiescent. — *Opulentum*; appetant ergo *avar* falsam opulentiam, quae animas reddit inanes; sed illi vere opulenti erunt, qui, obtento summo bono, nullo egebunt bono. — *Satiatus*; appetant ergo *gulosi* falsam satietatem, quae in famem postmodum vertitur, sed illi vere satiabuntur, qui ultra non esurient. — *Delectans*; appetant ergo falsam carnis delectationem, quae postmodum doloribus respergitur; sed illa vera et sola est delectatio, quae nullo contrario permiscetur nec finitur.

19. Quartus gradus est *delicata satietas*⁶, et sequitur ex tertio. Ex hoc enim, quod anima diligit bonum ut bonum et propter illud omne aliud bonum spernit, in delectatione illius meretur quodammodo satiari.

20. Quintus *saturans ebrietas*, et oritur ex praecedenti. Anima enim illius boni summi affecta dulcedine, et quodammodo a se ipsa aliena efficitur tanquam ebria. Sic ebrius fuit Petrus⁷; sicut etiam saturans ebriositas amore despectionum, iniuriarum, fatigationum etc.

21. Sextus gradus est *inebrians securitas*. Anima enim, illa inebriata dulcedine, ita secunda efficitur, quod nec temporalia timet amittere nec adversa aliqua sustinere. Istam securitatem habuerunt Martyres et specialiter Paulus, qui dicebat ad Romanos⁸: *Quis me separabit a caritate Christi* etc. *Certus sum enim* etc.; et ponuntur ibi septem genera tribulationis.

22. Septimus gradus, in quo est consummatio, est *assecurans tranquillitas*. Ex hoc enim, quod anima nec prospera timet perdere nec dura sustinere propter amorem illius summi boni, venit in quandam tranquillitatem

¹ Locus est corruptus. In S legitur sic: *similitudo! Sicut enim est minor distantia et difformitas hominis ad similitudinem eius in speculo resultantem quam ad hominem, sic in proposito*. Ex eodem S mox substituimus *coniugal* *societas* pro *coniugal* *affinitas*.

² Matth. 28, 20. — Locus Bernardi tam imperfecte indicatus, accuratius determinari non potuit.

³ Epist. I. Cor. 10, 13.

⁴ Cod. S *Ut bonum sublime*, et similiter in seqq. pro *Singulare* S *Ut integraliter possessum* etc. Certe intelligendum: illud bonum est bonum sublime.

⁵ Libr. V. Moral. c. 46. n. 86; in Iob 5, 2.

⁶ Cod. S *deliciosa satietas*.

⁷ Respicitur Matth. 17, 4.

⁸ Cap. 8, 35. seqq.

et secretatem mentis, quae non potest ab aliquo extrinseco perturbari, et non restat, nisi ut ab isto statu transferatur ad statum aeternae quietis.

23. Sicut tactum est supra¹, consideratio *per speculum* est, quando ex consideratione rerum sensibilium, per earum originem, magnitudinem, multitudinem, pulcritudinem, plenitudinem, operationem et ordinem consurgit homo in cognitionem divinae potentiae, sapientiae et bonitatis admirando ea in praedictis, et hoc est *per speculum* creaturarum contemplari Creatorem. Contemplatio enim nihil aliud est quam liber animi contuitus in divina spectacula per admirationem suspensus.

24. Nunc videndum est, quomodo possumus in contemplatione Dei proficere, ut ipsum cognoscamus *in speculo*, id est in qualibet creatura. Cognitio enim *per speculum* est, quando homo quasi de longinquo ascendit ad contemplationem Creatoris, aspiciendo in creaturis ea quae praedicta sunt, scilicet originem, magnitudinem etc. Cognitio vero *in speculo* est, quando homo quasi de proximo in qualibet creatura cognoscit et contemplatur ipsum Deum. — Praenotandum ergo, quod iste mundus, qui a sapientibus dicitur *macrocosmus*, dividitur, quia quaedam sunt in eo *generantia*, quaedam *generata*, quaedam *regentia* utraque. *Generantia* sunt corpora simplicia et caelestia, et dicuntur corpora *simplicia* ipsa elementa. *Generata* sunt corpora composita ex his; quae compositio non fit sine virtute corporum caelestium, quae conciliant in compositione contrarietatem elementarium qualitatum per suam influentiam. *Regentia* vero sunt *intelligentiae*, quae dicuntur regere corpora caelestia et praeesse elementis; item, *animae sensibiles* in animalibus, *vegetabiles* in plantis, *rationales* in hominibus. Homo vero, qui dicitur *microcosmus*, id est minor mundus, habet quinque sensus, quasi quinque portas, per quas cognitio omnium, quae sunt in mundo, intrat ad animam eius. Nam terram et terrena percipit per tactum, aquam et humida percipit per gustum, aërem et aërea cum quadam siccitate percipit per odoratum et auditum, ignem et ignea et corpora caelestia et omnia lucida et colorata percipit per visum. *Regentia* vero percipiuntur per accidens sive ex consequenti, maxime per motum, quia, cum video, moveri plantam in sursum et deorsum, percipio in ipsa animam vegetabilem; cum video, moveri animal etc.

25. Sciendum autem est, quod perceptio istarum rerum in anima fit tribus modis, videlicet per *apprehensionem*, per *delectationem*, per *diindicationem*. *Apprehensio* autem fit, quando obiectum generat speciem suam in medio, et species generata coniungitur sive unitur organo, et tunc fit apprehensio obiecti in sensu; unde anima per speciem unitam organo et generatam in medio venit in cognitionem rei, et species generatur in qualibet parte medi, cum determinate unitur organo. — *Delectatio* vero fit ex proportionem ipsius rei ad suscipientem. Ista autem proportio sive convenientia potest considerari in tribus secundum tria, quae sunt in ipsa re, videlicet in *forma* sua, in *virtute* ipsius et *operatione* eius. Ex ista triplici convenientia causantur in rebus tria, secundum quae et per quae est omnis delectatio. Nam convenientia speciei

sive *formae* in se ipsa generat et efficit in re illa, cuius est forma, *speciositas*. Dicitur enim res pulchra, quando est in ea convenientia partium et aequalitas; pulchritudo enim est aequalitas numerosa. Convenientia vero *virtutis* rei cum suscipiente illam facit *suavitatem*; suavitas enim est, quando virtus agentis non excedit potentiam patientis, sicut econtra, quando est inaequalitas, fit dolor sive tristitia, quia excellentiae sensibilium corrumpunt sensus. Convenientia autem sive proportio *operationis* efficit in suscipiente *salubritatem*. Salubre enim est illud cuius operatio replere potest vacuitatem indigentis et supplere indigentiam rei non sufficientis sibi. Et secundum ista tria est omnis delectatio in perceptione rerum sensibilium.

26. Sed quia omnia ista sunt cum defectibilitate, ideo in eis non potest esse plena delectatio. Nam *speciositas* est in omni re sensibili cum defectu inaequalitatis ipsius rei *in se ipsa*. Nulla enim res est, cuius partes non possent esse in maiori aequalitate, quam sunt. — *Suavitas* etiam in coniunctione *virtutis agentis* cum potentia suscipientis est cum defectu, quia, cum res non possit percipi per suam essentiam, sed per suam similitudinem, *virtus* illius rei, quae transit cum similitudine illa, non perfecte transit nec perfecte percipitur ab ea re, cui communicatur, quia non percipitur in veritate illius rei, cuius est illa virtus, sed in suo phantasmate; et ideo suavitas illa, quae generatur ex virtutis illius participatione, non est vera suavitas nec plena, sed phantastica, et ideo nec vera delectatio. — *Salubritas* etiam omnis cuiuslibet rei sensibilis defectiva est, quia *operatio* rei non potest pervenire ad intimitatem rei, in qua operatur, nec potest totam indigentiam supplere, cum utrumque sit ex nihilo; unde non potest alteri esse plena salus, et ubi non est plena salus, non est plena delectatio.

27. *Diindicatio* vero fit ab intellectu contrahendo res perceptas per apprehensionem sensuum vel delectationem, extrahendo scilicet a materialitate, a corporeitate, a mutabilitate, a circumscriptibilitate. Unde diindicatio trahit res sensibiles in *esse* spirituale; diindicat enim de rebus per suas rationes. Si enim quaeratur: quare *pulchra* est illa res, dicet, quia habet aequalitatem partium in suo situ, quia pulchritudo est aequalitas numerosa. Si quaeratur: quare est ibi *aequalitas*, dicet, quia partes ipsae constituentes hanc rem non excedunt se comparatae ad invicem nec exceduntur; aequale enim est quod ad alterum comparatum non excedit nec exceditur. — Si quaeratur ulterius, utrum ista ratio *aequalis* sit mutabilis, respondebit, quod non, quia semper fuit hoc verum et est et erit. Unde immutabilis ratio est et interminabilis. Item, si removeatur etiam omne corpus et omnis materia, adhuc verum est, quod aequalitas est, ubi non est excessum nec excedens, et sic est de omni ratione rerum dicere. Ratio enim rei non est nisi quaedam intentio universalis, quae potest percipi in re non existente actu. Intellectus autem hominis indicat de rebus per ipsas rationes rerum. — Si vero quaeratur: per quod percipit ipsas rationes? non erit intelligere, nisi quod percipit per ipsam lucem aeternam, quae non est aliud nisi Verbum Dei, quod est ars plena omnium rationum viventium, et in hac arte sunt rationes

Non praebet plenam delectationem speciositas creata.

Nec suavitatis.

Nec salubritatis.

Tertio, diindicatio.

De ratione pulchritudinis.

De immutabilitate rationum.

Notandum.

Quomodo percipiuntur rationes.

¹ Additament. III. n. 4. — Quae sequuntur etiam in S aa bb cc habentur, sed aa praemittit: *Capitulum quartum. Quid est contemplatio et quomodo ascenditur*. — Haec usque

ad n. 30. inclusive iterum sumta sunt ex *Itinerar. mentis in Deum*, c. 2. n. 2-10, alia ex Hexaem. collat. 10. et 11. praesertim p. II; tamen plura non spernenda addita sunt, omisiss aliis.

omnium rerum efficienter et quodam modo formaliter, et illa ratio non aliud est nisi Deus, licet homo eam percipiendo non advertat.

28. His praeintellectis ¹, est venire in cognitionem Dei in speculo cuiuslibet creaturae. Nam ipsa perceptio rerum per apprehensionem factam in sensibus ipsis ducit nos in cognitionem Generantis et geniti Verbi, et etiam Verbi incarnati, et reductionis in Deum, primum principium, per Verbum incarnatum. Quod enim omnis res generat suam speciem, quid aliud ostendit, nisi quod Pater generat Filium, qui est species et figura substantiae eius ²? Isaias: Numquid ego, qui ceteris generationem tribuo, sterilis ero? Quod vero species genita est in omni parte medii tota et indeterminata, ostendit, quod Verbum genitum ubique perfectum et totum implet universum; Ieremias: *Caelum et terram ego impleo*. Quod vero species genita ubique in medio indeterminata, cum unitur organo, ita determinata tota suscipitur, quod tamen ubique esse in medio non desistit; ostendit, quod Verbum Dei unitum est carni, et tamen ubique esse non desinit. Quod vere per speciem unitam organo et genitam in toto medio ducitur in cognitionem obiecti generantis ipsam speciem, quid aliud ostendit, nisi quod homo per Verbum unitum carni in tempore, genitum in aeternitate, reducitur in cognitionem sui universalis principii, et hoc est quod dicitur in Ioanne ³: *Deum nemo vidit unquam nisi unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit*.

29. Similiter ipsa perceptio rerum per delectationem secundum illa tria, videlicet speciositatem, suavitatem et salubritatem, ducit nos in cognitionem verae delectationis et plenae, quae non potest esse nisi in ipse Deo, in quo est summa speciositas, summa suavitas et summa salubritas: summa enim speciositas est in Deo, quia omni-moda aequalitas et nulla inaequalitas, nec maior potest intelligi, quam sit, nec minor, quam intelligi potest; in Sapientia ⁴: *Speciosior est sole, et super omnem dispositionem stellarum, luci comparata invenitur prior*. — Item, summa in eo invenitur suavitas, quia ipse non infundit se menti humanae per similitudinem vanam et abstractam, sed secundum veritatem et praesentiam. Propter hoc suavissimus est; in Psalmo ⁵: *Suavis Dominus universis*; in Sapientia: *O quam bonus et suavis est, Domine, spiritus tuus!* In Psalmo: *Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus*. In gusta potest esse suavitas, sed plena erit, quando anima erit soluta ab omni retardatione, et tunc erit plena suavitas vel satietas; in Psalmo ⁶: *Satiabor, cum apparuerit gloria tua*; item: *De torrente voluptatis tuae potabis eos*. — Summa in ipso Deo invenitur salubritas, quia ipse solus est, qui potest illabi menti humanae et intimitatem ipsius penetrare et omnem vacuitatem implere et sua sufficientia omnem indigentiam supplere, cum ipse nullo indigeat. Ideo beata Virgo inquit ⁷: *Exsultavit spiritus meus in Deo salutari meo*.

— Ex quibus omnibus patet, quod in solo Deo plena delectatio haberi potest et in ipso solo quaerenda est; in Psalmo: *Delectare in Domino*; item: *Delectationes in dextera tua usque in finem*; item: *Memor fui Dei et delectatus sum*.

30. Similiter diiudicatio rerum ducit nos in cognitionem Dei, quia, sicut dictum est, diiudicatio de re non fit nisi per rationem infallibilem, immutabilem et interminabilem; nihil aliud est infallibile, immutabile et interminabile nisi Deus: patet, quod ipse est ratio omnium rerum et regula infallibilis et lux veritatis, in quo omnia cognoscuntur secundum rationes aeternas, quae non sunt aliud quam ipse ⁸.

31. Notandum autem, quod, sicut prima consideratio, quae est per speculum, non afficit vere, nisi homo fundetur in pietate; ita ista consideratio, quae est in speculo, non afficit, nisi homo innitatur verae Virtuti, quae nihil aliud est, quam ipse Deus de Deo, Verbum et Sapientia Patris. Cuius intelligentia potest hoc modo haberi. Virtus enim uno modo notificatur sic: « Virtus est instrumentum agendi ⁹ »; unde virtus ignis est ipsa sua species, sive similitudo, per quam agit; non enim agit in aliud nisi immitendo et generando suam similitudinem; et sic de virtutibus aliarum rerum patet, quod ipsae instrumenta sunt, per quae res agit quaecumque agit. Virtus autem rei non est penitus idem, quod est ipsa res, sed habet diversitatem ratione materiae, nec cum per illam agit, tenet se cum illa, sed emittit eam a se, licet influendo continue super illam per illam agat. Deus autem ex se generat Virtutem suam, quae quidem penitus est idem, quod ipse in essentia, quia in illo nulla est materia, quae causet diversitatem; et per illam virtutem omnia operatur, et ipsa est Verbum, per quod omnia facta sunt ¹⁰.

32. Item, virtus alio modo definitur: « Virtus est ultimum de potentia »; et hoc convenit illi virtuti divinae, quia potentia Dei ultimata est in productione sive generatione Filii. Nam quidquid potuit Deus, Filium suum generando ipsi Filio contulit; unde ipse est proprie virtus, in quo est consummatio potentiae Dei. — Tertio modo definitur sic: « Virtus est dispositio perfecti ad optimum »; et ista convenit isti virtuti increatae, quia a Patre et ab ipsa producitur Spiritus sanctus, qui est summus amor Patris et Filii, per quod intelligitur inter divinas personas summa beatificatio, summa fruitio.

33. Est autem virtus ista Patris gloriosissima omnium productiva, conservativa, reparativa, consummativa. Est omnium productiva; in Sapientia ¹¹: *Te virtutem tuam ostendis, qui non crederis in virtute esse consummatus*, scilicet ab impiis idololatriis, et tamen in productione cuiuslibet rei de nihilo ostenditur mirabilis virtus sua, quia mirabilis potentia, mirabilis sapientia, mirabilis bonitas. — Est omnium conservativa. Sicut enim Deus per virtutem suam, quam genuit, omnia condidit, ita per eandem

¹ Cod. aa praemittit: *Capitulum quintum. Qualiter iuxta praedicta venit in cognitionem Dei et praenotatorum*.

² Respicitur Hebr. 1, 3. Sequitur Isai. 66, 9; deinde Ier. 23, 24.

³ Cap. 1, 18.

⁴ Cap. 7, 29.

⁵ Psalm. 144, 9; Sap. 42, 1; Ps. 33, 9.

⁶ Psalm. 46, 45; 35, 9.

⁷ Luc. 1, 47. Sequuntur Ps. 76, 4; 45, 44; 76, 3.

⁸ Hucusque sententiae summae sunt praecipue ex Itinerario.

Quae sequuntur desunt in S. Cod. aa continuat sic: *Capitulum sextum. Qualiter per virtutem venit in cognitionem*.

⁹ Haec definitio secundum sensum habetur in verbis August., de Bono coniugali, c. 21. n. 25: Virtus est habitus, quo aliquid agitur, cum opus est.

¹⁰ Ioan. 1, 3. — De secunda et tertia virtutis definitione cfr. II. Sent. d. 27. dub. 3., ubi haec aliaeque definitiones declarantur, et III. Sent. d. 34. a. 1. q. 3. argg. 2. et 3. ad oppos.

¹¹ Cap. 12, 17.

virtutem omnia in *esse* conservat. Nam omnia ad nihilum tenderent, nisi virtus illa omnipotentissima conservaret; ad Hebraeos ¹: *Portans omnia verbo virtutis suae*. — Est omnium *reparativa*. Quia enim, creatura rationali peccante, omnis creatura diminuta est, et ipsa rationalis maxime corruit, nec decuit, quod ipse qui condidit, proprium plasma desereret; ideo per eandem virtutem reparavit. In reparando autem, primo intravit virtus removendo effectum corruptionis seu lapsus, id est primam concupiscentiam. Unde dictum ² est Virgini in ipso ingressu virtutis reparantis: *Virtus Altissimi obumbrabit tibi*. Sicut enim summa illuminatio in divinis est caligo, ut qui summe illuminatus est per participationem veritatis vere sciat, se nihil scivisse — et haec est magna illuminatio, cum cognoscit, illuminationem suam esse tenebras comparatione illius verae lucis — ita, cum virtus Dei intravit in Virginem, accendit in ea ignem amoris; quo superveniente, ignis concupiscentiae friguit, et ita facta est ibi *obumbratio*. — Deinde, quia virtus non expellit contrarium nisi uniat, nec medicina morbum, nisi perveniat ad infirmitatem; ita haec virtus, ut perfecte repararet, unita est naturae infirmæ; et hoc maxime apparuit in morte, quando ipsa virtus, quae est vera vita, coniuncta est morti et visa est infirmari. Augustinus ³: « Non moritur frigus nisi in calore, non moritur amaritudo nisi in dulcedine, non est mortua mors nisi in vita ». Apostolus prima ad Corinthios: *Nos autem praedicamus Christum crucifixum, Iudaeis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, ipsis autem vocatis Iudaeis atque gentibus, Christum Dei virtutem et Dei sapientiam*; et ibidem: *Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est, iis autem, qui salvi fiunt, virtus Dei est*. — Et quia plena reparatio non esset, nisi prius per expulsionem destructivi et corruptivi restauratio fieret deperditi; ideo oportuit, quod ipsa virtus

naturam, quam assumerat, restauraret in vitam non mortalem, sed perpetuam; et hoc fecit haec virtus in resurrectione et ascensione; in Psalmo: *Exaltare, Domine, in virtute tua*. — Est etiam omnium *consummativa*. Ad hoc autem, quod homo sit consummatus et conformis illi divinae virtuti, oportet, quod *memoria* fortificetur, *ratio* rectificetur, *voluntas* sanctificetur, et *uterque homo* beatificetur. — Est ergo divina virtus *memoriae roborativa*; in Psalmo ⁴: *In Deo faciemus virtutem*. Tunc enim facimus in Deo virtutem, quando, non confidentes de viribus propriis, totaliter nos committimus divinae virtuti; tunc *virtus in infirmitate perficitur*, secunda ad Corinthios; aliter non *egreditur Deus in virtutibus nostris*. — Item, *rationis rectificativa*; ad Romanos ⁵: *Non erubescio Evangelium; virtus enim Dei est in salutem omni credenti*; et recte, quia in eo continetur virtus rectificativa et directiva in omnem veritatem necessariam ad salutem et quantum ad credenda et quantum ad operanda. — Item, *voluntatis sanctificativa*; Lucas ⁶: *Sedete in civitate, donec induamini virtute ex alto*. Non enim venit ex terra, id est ex aliqua virtute creata, sed *ex alto*, id est, a solo Deo venit sanctificatio voluntatis; in Psalmo: *Verbo Domini caeli firmati sunt, et spiritu oris eius omnis virtus eorum*. — Item, *utriusque hominis beatificativa*, quando convertit nos totaliter ad se secundum utrumque hominem; in Psalmo ⁷: *Domine Deus virtutum, converte nos*; item: *Ut viderem virtutem tuam et gloriam tuam*; item: *Domine, in virtute tua laetabitur rex*. — Huic ergo virtuti efficaci oportet hominem inniti et de ipsa sola confidere et in consideratione ipsius se ipsum annihilare et nihil reputare, immo se in sua infirmitate cognoscere qui vult in speculo creaturarum Deum videre et ipsum cognitum perfecte amare sicut virtutem, sine qua nihil potest esse, cui est honor et gloria in saecula saeculorum. Amen.

ios effectos.

os reparandi prius.

secundos.

Tertius.

Quartus effectos.

Roboratio memoriae.

Rectificatio rationis.

Sanctificatio voluntatis.

Beatificatio utriusque hominis.

Corollarium.

¹ Cap. 1, 3.² Luc. 1, 35.³ August., Serm. 315. in Append. (alias 35. ex Hom. 70.) n. 2. Sequuntur I. Cor. 1, 23-24; ibid. v. 18. et deinde Ps. 20, 14.⁴ Psalm. 59, 14. Sequitur II. Cor. 12, 9. Deinde alluditur ad Ps. 59, 12.⁵ Cap. 1, 16.⁶ Cap. 24, 49. Sequitur Ps. 32, 6.⁷ Psalm. 79, 8; 62, 3; 20, 2.